

NAŠ TOVARIŠ TV 15

Št. 9 8. marca 1979 Leto XVII

Glasilo Zveze združenj borcev NOV in Zveze rezervnih vojaških starešin Slovenije

TV-15 je oznaka za kurirsko postajo, ki je bila najdlje v vasi Občice – v dolini med Dolenjskimi Toplicami in Semičem

Za posredovanje in razvijanje vrednot narodnoosvobodilnega boja in revolucije je TV-15 prejel nagrado vstaje slovenskega naroda za leto 1978

Glavni in odgovorni urednik:
SILVO TERŠEK

Novinarji:
Ziva Drole Milena Strajnar, Tone Urbas, Bojana Žokalj-Jesih

Tehnični urednik:
Sine Kovič ml.

Tajnica uredništva:
Mara Okorn

Telefon uredništva: 327-780

Letna naročnina 180 din, za inozemstvo 190 din, posamezna številka v prosti prodaji 4 din

Uprava in naročniški oddelček:
Miklošičeva 28/I, p. p. 598, 61001 Ljubljana

Telefon uprave: 320-486

Tekoči račun:
Založba Borec p. o. Ljubljana 50101-603-45772

TV-15 izhaja vsak teden, izdaja ga Založba Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28

Rokopise pošljite na naslov:
Uredništvo TV-15, Miklošičeva 28/I, p. p. 598, 61001 Ljubljana

Rokopisov in fotografij ne vračamo

Po mnenju sekretariata za informacije IS SR Slovenije štev. 42/1-72 od 12. 4. 1974 se za TV-15 ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov

Tisk: ČGP Delo, Ljubljana, Titova 35

**OB VAŠEM
PRAZNIKU,
TOVARIŠICE,
VAM ISKRENO
ČESTITAMO!**

Po poteh 9. korpusa

Skoraj tri tisoč obrazov, otroško nestrpnih pa tistih, ki so že mnogokrat preverili svoje moči in takih, na katerih so trdno zarisana pota izkušenj, tudi tistih najtežjih med narodnoosvobodilnim bojem. Strel. V množici je završalo kot bi planil vihar v trnovsko lesovje. Že petič se je zčila reka srčnih ljudi po nekdanjih poteh borcev 9. korpusa. Korak za korakom je bilo treba premagovati zasnežene metre, sončno pripeko, strmine in samega sebe. Predvsem se ni hotel nihče predati. Priti na cilj – to je bilo vodilo vseh tistih, ki so se v nedeljo, 4. marca udeležili Trnovskega maratona. Med njimi je bilo tudi enajst borcev, ki so zastopali barve našega tednika. Sleherni med njimi je prejel spominsko darilo našega uredništva, trije najstarejši borci pa pokale Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Mladost, srčnost, izkušnost, odločnost in spoštovanje naše revolucionarne preteklosti so se tega dne izlili v skupno – moč.

Foto: J. Žnidaršič in S. Kerševan

Ob osmem marcu

V narodnoosvobodilnem boju smo si Jugoslovanke množično, Komunistična partija Jugoslavije in revolucionarne delavke pa že mnogo prej, postavile cilj: enakopravno sodelovanje in odločanje v svoji domovini. Žrtve za dosego teh pravic in dolžnosti so bile velike. Boj za žensko enakopravnost so prehodili celi rodovi. V njem so se kačili značaji revolucionarni, ki so utirale pot napredni miselni preobrazbi žensk.

Ta boj je bil hkrati boj vseh borcev za nacionalno osvoboditev, za nov družbeni red in tudi za enakopravnost med narodi in spoloma.

★

Od 123.700 članov slovenske borčevske organizacije je živih še okrog 49.900 žensk. Pod zaščito zakona o vojaških vojnih invalidih je okrog 10.900 žensk, od tega več kot 1100 osebnih invalidk. Več kot 250 je rezervnih, 5 še živih narodnih heroin. Za junaštva jih je bilo veliko odlikovanih, a glede na njihov izredni delež v narodnoosvobodilnem boju verjetno – premalo. Vsaka od teh in predvojnih revolucionark ima pretresljivo življensko zgodbo, polno hrabrosti, samoodpovedovanja in predanosti ciljem, katerim so se zapisale. (Čas prehitro teče in marsikaj, kar bi iz tega boja zaslužili sistematično in strokovno ovrednotenje, bo šlo v pozabo... Marsikaj se da še storiti.)

★

In danes? V svobodni domovini so naša in nove generacije veliko prispevale k spreminjanju družbenih odnosov. Položaj ženske se je bistveno spremenil. Samoupravni in delegatski sistem, bolj kot doslej, omogoča in zahteva še številnejše vključevanje žensk v družbenopolitično življenje. Smeleje in odgovorneje bi morali vključevati ženske na odgovornejša strokovna delovna mesta v proizvodnji, v organih oblasti, političnih organizacijah, samoupravnih interesnih skupnostih... pa tudi na odgovorna mesta v organizacije splošnega ljudskega odpora. V narodnoosvobodilnem boju smo ženske brez predsodkov sprejemale najpomembnejše dolžnosti. Ponekod so bili narodnoosvobodilni odbori v ženskih rokah. Danes nimamo niti ene predsednice občinske skupščine?

★

Za dosego teh ciljev pa so potrebna hkratna prizadevanja za hitrejšo razvijanje pogojev, ki bi razbremenili žensko. Problemska konferenca o delavki v združenem delu pred dvema dnevoma je v zvezi s tem nakazala probleme, potrebe in tudi poti za rešitev. Naj res ne bo ta pot do uresničevanja sklepov predolga. Ženskam je treba omogočiti še celovitejšo udeležbo v družbenem življenju, upoštevajoč Titove besede na 11. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, ko je dejal: »Brez sodelovanja žensk v družbenem življenju ni popolne demokracije in razvoja samoupravljanja.«

In to mesto si je naša ženska izborila »s svojo krvjo in s svojimi življenji«.

Dragica Rome

Sem odločno proti

Odmev na »O pokojninah na hranilnih knjižicah«, 3. številka TV-15

Sem tudi upokojenec in sem odločno proti vsakemu obveznemu in vsiljenemu nakazovanju pokojnin in invalidnin na hranilne knjižice.

Ne strinjam se s stališči, izraženimi v prvih dveh odstavkih omenjenega članka, ker nista v interesu upokojencev.

Strinjam se z avtorjem! Zamislimo si stare in bolne upokojence (sedaj tudi kmečke), ki stanujejo ure in ure daleč od najbližje pošte, ali pa, kar je še huje, več deset kilometrov daleč od najbližje poslovalnice banke. Kako naj ti ljudje hodijo vsak mesec po svojo več kot skromno, skopo odmerjeno pokojnino, ki največkrat sploh ne zadošča za najnujnejše potrebe od začetka do konca meseca. Res je pravi absurd, da v takih primerih človeka sploh ne vprašajo ali mu je prav ali ne.

Pri tem nikakor ne gre prezreti dejstva, da niso vsi upokojenci tako srečni – kot tista dva, ki jih navaja mariborski VEČER z dne 3. II. 1979 na šesti strani pod naslovom: »NA VRHU UPOKOJENCI«. Ta dva sta med ostalimi vložila prijave skupnega dohodka občanov za leto 1978 pri davčni upravi SO Maribor. Po navedbi predstojnice davčne uprave je najvišja vsota tako prijavljenega osebnega dohodka dosegla natanko 357.447 dinarjev, druga vsota pa 339.378 dinarjev – oba prijavitelja sta upokojenca.

Strinjam se, da taki milijonarji, ki tako sijajnih dohodkov pri najboljši volji ne morejo sproti porabiti, vlagajo prostovoljno svoja sredstva v banko. Nikakor pa ni človeško niti družbeno upravičeno k temu siliti tiste, ki jim pokojnine ne zadoščajo niti za osnovno preživljanje. In teh ni malo. Kar spomnimo se, koliko jih prav iz teh razlogov prejema celo varstveni dodatek.

Drago Bezjak
Kmetijska 1/a
p. Maribor

Nepozabno doživeti

Na svidenje na ponovnem srečanju in ob odkritju spominskega obeležja nekdanji relejski postaji P-21 v vasici Pečine na Šentviški planoti

Bilo je septembra lani, ko so se zbrali kurirji relejne postaje P-21 na prvem povojnem srečanju na domačiji Marije Pisk v bližini nekdanje kurirske postojanke na obronkih slikovite in prijazne vasi Pečine na Šentviški planoti. Namen srečanja je bil obujanje spominov in tovarištva ter ne nazadnje tudi dogovor in sklepanje o dokončni ureditvi dokumentarnega gradiva ter postavitvi spominskega obeležja tej kurirski postaji, ki je med narodnoosvobodilno vojno v sestavi kurirskih vez v teh krajih odigrala tolikšno vlogo, da zasluži dostojno mesto v zgodovini revolucionarne preteklosti primorskega ljudstva... Udeležba nekdanjih kurirjev je kljub pomanjkljivi evidenci presegla pričakovanja. Travnate jase in obronki gozdov ob domačijah »Muravice« in »Špičkovih« so bile po dolgih letih spet prizorišče tiste spontane sproščenosti in tovariškega vzdušja, ki je bilo tako značilno med narodnoosvobodilnim bojem.

Nedvse ganljivo je bilo srečanje nekdanjih kurirjev z njihovim nekdanjim komandirjem osemdesetletnim Mihaelom Brovčem-Brezo, nosilcem »spomenice

1941«. Nič manj ganljivi niso bili stiski rok in objemi med kurirji in nekdanjimi aktivistkami in pomožnimi kurirkami Romano, Jelico in Tončko »Špičkovimi«, katerih domačija je bila med narodnoosvobodilno vojno zatočišče kurirjev in neposredna zveza s kurirsko postajo P-21. Nepozabno je bilo tudi ponovno srečanje s šestinsedemdesetletno Maričko »Murčevko«, katere domačija je bila tudi zatočišče kurirjev P-21.

Ta srečanja bodo ostala nepozabno doživeti za vse tiste, ki so se ga udeležili.

Minilo je že nekaj mesecev... Zdi se mi, da bi bilo treba še nekaj povedati: Vsem, ki mislijo, da bi morali biti vabljeni na to srečanje, a niso bili, velja pojasniti, da namen tega srečanja ni bila množična manifestacija vseh, ki so imeli kakršnokoli zvezo s kurirsko postajo P-21, pač pa je bil to prvi poskus, ki naj bi prinesel oblikovanje stališč in sklepov za bodoče delo pri ohranitvi spominov na delovanje kurirske postaje P-21 med narodnoosvobodilno vojno.

Komandir relejne postaje P-21 Gabrijel Božič, ki je padel 7. februarja 1945 in aktivistka Romana

Uspeh je presegel pričakovanja in zato: na svidenje na ponovnem srečanju in ob odkritju spominskega obeležja nekdanji relejni kurirski postaji P-21 v vasici Pečini na Šentviški planoti.

IGNAC LAHARNAR
Ulica 31. divizije 46
p. Kranj

Ostalo je tovarištvo

Odnos, kakršen vlada v slovenjegraški bolnišnici, je lahko vzor vsem zdravstvenim ustanovam

Prve dni novembra 1978 sem moral zaradi težjega obolenja ledvic v slovenjegraško bolnišnico, odkoder sem se vrnil šele nekaj dni po novem letu 1979. Prebolel sem težjo operacijo, po kateri so nastale še druge komplikacije, ki so me zadržale v bolnišnici dalj časa. Sedaj, ko sem doma, sem sklenil, da napišem nekaj za naš TV-15. O tem, kako sem preživljal dneve v slovenjegraški bolnišnici in kakšen vtis sem odnesel iz kraja, kjer sem že leta 1943 partizanal kot borec 2. pohorskega bataljona in pozneje Zidanškove brigade, imenovane tudi Pohorska.

Že takoj pri sprejemu v bolnišnico sem začutil prijeten odnos od vsega osebja. Kaj kmalu sem slišal tudi nazivanje »tovariš-ica«, kar danes v sličnih ustanovah slišiš zelo redko, kar mi je bilo še posebej prijetno. Takoj sem ugotovil, da je v bolnišnici nekaj partizanskega. Že po nekaj dneh so zvedeli zame soborci s katerimi sem bil skupaj v pohorskih enotah od vsega začetka. Povedali so mi, da bolnišnico vodita nekdanja partizana: direktor primarij dr. Plešivčnik in upravnik Milan Razdevšek.

Ker so me tovariši obiskovali skoraj vsak dan, mi je bilo lažje prenašati bolečine. Ostalo je tovarištvo, kakršnega smo poznali med narodnoosvobodilnim bojem: z mnogimi izmed njih sem se srečal prvič v svobodi, pa me niso pozabili.

Za izkazano tovarištvo in obiske bi se želel zahvaliti tovarišem: Jožetu Korošču-Vidotu, Mojku, vodji muzeja NOB v Slovenj Gradcu, Roku, Rudiju, Marjanu, Vasiliju, Matiju in še drugim. Hkrati bi se rad zahvalil tovarišem in tovarišicam, ki so mi poslali tovariške pozdrave s srečanja ob 35-letnici ustanovitve naše Pohorske brigade, ki je bilo 6. januarja 1979 v Primožu na Pohorju.

Moja zahvala velja tudi dr. Bojanu Pirkmajerju, njegovemu pomočniku dr. Vodopiji, ki sta se trudila, da sta mi vrnila zdravje. Hvala tudi medicinskim sestram za njihovo pomoč in vljudnost ter vsem ostalim.

Odnos, kakršen vlada v slovenjegraški bolnišnici, je lahko vzor vsem zdravstvenim ustanovam.

MILAN IVANUŠA-VENCELJ
čadram 1
p. Oplopnica

Pojasnilo in dopolnilo

Odmev na »Prešernova Vrba med narodnoosvobodilnim bojem«, 7. številka TV 15

V 7. številki TV 15 ste objavili članek Jožeta Vidica »Prešernova Vrba med narodnoosvobodilnim bojem«, ki je pomanjkljiv in netočen. Gre za podnaslov »Ujetnik pobegnili domobrancem«, kar je sicer res, toda ne tako, kot to opisuje tovariš Vidic.

Prvič, nisem bil aktivist, temveč terenec, ki sem šel po svoje utrjeni poti okrog postojank naših aktivistov, s povsem določenimi nalogami. Tako sem usodnega dne opravljal tako pot od vasi Hlebce pa do vasi Breg pri Žirovnici. Zaradi lažjega in hitrejšega dela sem to pot opravljal s kolesom, kar je bilo tedaj najbolj varno.

Pri cerkvi sv. Marka v Vrbi (mimo namreč vodi pešpot) sem padel v zasedo, kjer so mi odvzeli kolo, pištolo in osebno izkaznico, ki sem jo imel v žepu. To se je dogajalo približno 70 m od Ribčeve hiše in ne neposredno pred njo, kot opisuje tov. Vidic. Nato so me vodili do Ribčeve hiše in me tam obdržali pod stražo, kakor opisuje tov. Vidic, vendar le toliko časa, da poberejo še drugo zasedo, ki je bila na drugem koncu Vrbe – za Zmajcevo hišo – točno ob poti, po kateri sem nameraval in tudi večkrat hodil. Takoj je bilo jasno, da so zasede postavljene meni, kar je pomenilo, da sem bil izdan. Temu v prid gre izjava, ki mi jo je dal vodja belogardistične tolpe Vončina, doma iz Jesenic. Dejal je: »Crknil boš prav tam, kjer je obležal moj brat«.

Nekako 20 minut po mojem pobegu so se ti belogardisti pojavili v vasi Breg pri Žirovnici in mi premetali stanovanje. Vse to je očiten dokaz, da so bile zasede postavljene z zelo določenim namenom, ne pa zgolj slučajno. Torej ne drži trditve pisca članka, da so s preiskavami po moji aretaciji še nadaljevali. Iskali so samo mene.

Opisan pa ni točno tudi sam pobeg. Nič nismo sedeli za Ribčevo hišo, marveč sva dva stala, mitraljezec pa je ležal na tleh za mitraljezom, ki pa je pozneje tudi vstal. Prav tako tovarišica Ribčeva ni bila v hiši, temveč pred hišo na dvorišču. Njo sem prosil za vodo, seveda z dovoljenjem belogardistov, in sicer šele na to, ko sem razdelil in prižgal cigarete. Tov. Ribčeva mi je vodo prinesla ven iz hiše, ne pa mi jo molila skozi okno, kar trdi tov. Vidic v svojem članku.

Očitno je belogardistom dekle bolj ugajalo kot ujetnik, saj so se posvečali bolj njej kot pa meni. To sem izkoristil za pobeg. Bilo je nekako 7 do 9 m od grmčevja in naprej čez dve poti še nekaj metrov. Grmčevje je bilo tako obraščeno, da je dajalo videz žive meje, poti sta bili pa po en dober meter nižje od nivoja dvorišča, kar mi je dajalo odlično kritje za beg. Dobro se spominjam, da sem tistih nekaj metrov skočil s tako naglico, da bi bilo vsako streljanje za menoj brez pomena. Nisem skakal okrog vogalov in se šel slepih miši, kakor to opisuje tov. Vidic, kajti v takem primeru bi jo prav gotovo skupil.

Pisec na koncu omenja zaskrbljenost Ribčevih za mojo usodo. Ta trditev je brez dvoma utemeljena, saj so Ribčeve aktivistke dobro vedele, kaj nosim in so me tudi pričakovale. S seboj sem nosil seznam z več kot 70 priimki in imeni, zatlačen za hlače, kar pomeni, da je bilo z menoj obsojenih tudi toliko ljudi, ki so delovali za narodnoosvobodilno gibanje.

Moja odločitev za pobeg je bila edina rešitev. Znano je, da je delavsko prosvetno društvo Breznica v svoji dvorani priredilo opisan primer v Vrbi kot enodejanko – skeč – že v letu 1946. Napisala ga je prof. Nanika Zupan-Ribič in je zelo izvirno zajet, zaradi česar ga ne gre spreminjati ali površno prikazovati. Bolje je, da se ga pusti pri miru.

Končno še eno pojasnilo k odstavku v petem stolpcu, kjer tov. Vidic piše o sestanku z žirovniškim orožniškim komandirjem in poveljnikom ter politikomisarjem Kokrškega odreda. Dodati moram, da sem tudi sam pri tem sodeloval kot tretja oseba in bi bilo prav, da bi tov. Vidic kompleksno prikazal dogodek, ne pa da pri tem izbira ljudi za tak prikaz, kot je naredil v tem primeru.

S seje komisije za socialno-zdravstvena vprašanja pri predsedstvu RO ZZB NOV Slovenije

O predlogih za izdajo treh zakonov

Tačas kot številni drugi organi, tudi organi RO ZZB NOV, Skupščine SRS in drugi, obravnavajo predloge za izdajo treh zakonov s področja socialnega varstva in skrbstva, ki jih je pripravil, oziroma predložil v obravnavo Izvršni svet SR Slovenije.

Tako so tudi na seji komisije za socialno-zdravstvena vprašanja pri predsedstvu RO ZZB NOV Slovenije v osrednji točki dnevnega reda obravnavali te predloge.

Člani komisije pod predsedstvom Mirka Remca so obravnavali predloge: za izdajo zakona o skupnostih socialnega varstva, o socialnem skrbstvu ter o družbenem varstvu otrok in o skupnosti otroškega varstva.

Razprava pa je tekla tudi o predlogu razdelitve finančnih sredstev, namenjenih za sofinanciranje zdravstvenega varstva udeležencev NOB iz zamejstva.

Pri predlogih za izdajo vseh treh imenovanih zakonov je predlagatelj (IS SR Slovenije) opredelil ustavno podlago za izdajo

le teh, kot razloge pa poleg Ustave SR Slovenije poudaril Zakon o združenem delu ter osnutek zakona o skupnih osnovah svobodne menjave dela, ki terjajo preobrazbo družbenoekonomskih odnosov na vseh teh področjih.

Razpravo o predlogu za izdajo zakona o skupnostih socialnega varstva je komisija sklenila z mnenjem, da se strinja z razlago po potrebi novega zakona, da pa morajo osnutki zajeti že vse podrobnosti. Izhodišče za konkretno samoupravno organiziranost teh SIS je podano, v celovitem sklopu reševanja vprašanj s tega področja pa morajo biti ustrezno obravnavani tudi borci, ki naj bodo tudi kot delegati zastopani v teh skupnostih.

Komisija za socialno-zdravstvena vprašanja se je strinjala tudi s predlogoma za izdajo zakonov o skupnosti socialnega skrbstva in o družbenem varstvu otrok in o skupnostih otroškega varstva.

V tretji točki dnevnega reda, kjer so obravnavali predlog porazdelitve fi-

nančnih sredstev za zdravljenje in družbeno pomoč borcem NOV iz zamejstva za leto 1979, je predsednik komisije Mirko Remec navedel orientacijska podatka (iz pripravljenega gradiva), po katerih je bilo v lanskem letu za te namene zagotovljeno iz sredstev skupnosti zdravstvenega varstva SR Slovenije 75 starih milijonov, letos pa je (ob enakih osnovnih postavkah) ta skupnost zagotovila 100 starih milijonov. Lanska sredstva niso mogla biti v celoti izkoriščena po planu, ker je denar prispel namesto v začetku leta, šele kasneje. Iz razprave je bilo še razbrati, da je skupnih sredstev za letos 140 starih milijonov (40 M prispeva RO ZZB NOV), ter da bi v primeru večjih potreb na tem področju to še ne pomenilo, da dodatnih sredstev nikakor ni mogoče zagotoviti.

Sicer pa so imeli člani komisije prav ob tej točki dnevnega reda vrsto pripomb na dolge čakalne dobe za sprejem v zdravilišča in menili, da bi čas poziva za borce (rok v ka-

terem bi morali biti poklicani na zdravljenje) ne smel biti daljši od tistega, ki velja za vojaške invalide, medtem ko za borce po operaciji ali infarktu čakalne dobe sploh ne bi smelo biti.

In še o zamejcih – nekateri od borcev iz zamejstva so sami izrazili željo, da bi lahko (kolikor jim to dopuščajo finančne možnosti) deloma sami poravnali zdravljenje v zdraviliščih, kar bi pomenilo, da bi se zagotovljena sredstva porazdelila še na večji krog teh borcev.

Komisija je pregledala razrez finančnih sredstev za zamejske borce in soglasno odobrila pripravljeno gradivo – z malenkostnimi popravki.

Na tej, peti redni seji komisije za socialno-zdravstvena vprašanja pri predsedstvu RO ZZB NOV Slovenije se je predsednik po izčrpanem dnevnem redu za dolgoletno prizadevanje in uspešno delo zahvalil sekretarju te komisije, tovarišu Slavku Kovačiču, ki odhaja s tega delovnega mesta.

B. Ž. J.

S seje zveznega komiteja za vprašanja borcev in vojnih invalidov

»Stare« pripombe – nove obveznosti

Na dnevnem redu seje Zveznega komiteja za vprašanja borcev in vojaških invalidov se je znašlo več vprašanj s področja zaštite in uveljavljanja pravic borcev, vojnih invalidov in družin padlih borcev. Seja je bila minuli teden v Beogradu pod predsedstvom Milana Vukasovića.

S posebno pozornostjo so na seji proučevali podatke o materialnem položaju posameznih kategorij borcev z vpogledom na razmerje med njihovimi dohodki in dohodki ostalih aktivnih ali upokojenih državljanov SFRJ. Takoj je bilo slišati več predlogov o nadaljnjem uspešnejšem reševanju teh vprašanj s poudarkom, da morajo biti v prihodnjem dogovarjanju o delu izhodišča – sklepi 8. kongresa ZZB NOV Jugoslavije, ter da mora varstvo borčevsko – invalidske zaštite napovedovati v skladu s potrebami družbene skupnosti.

Člani komiteja so se dlje časa zadržali pri analizi o položaju starih in onemoglih borcev, ki prejemajo dodatek za pomoč tretje osebe. Ocenili so, da je bil dosežen znaten napredek pri materialnem in zdravstvenem varstvu teh koristnikov, za kar so vsako leto izdvojena tudi znatna sredstva. Vendar pa, so naglasili, se v nekaterih sredinah, kjer se ta zaštita realizira, ne spoštujejo dogovorjeni predpisi in je prišlo zato do vrste nepravilnosti v delu, kakor tudi do namenskega trošenja sredstev. Zato so na seji komiteja sklenili, da morajo dati poln prispevek k odpravljanju teh nepravilnosti tako upravni organi v republikah in pokrajinah kot tudi v skupščinah občin, SIS; zlasti pa morajo pri tem biti dosledne organizacije ZZB NOV. Istočasno je treba zagotoviti striktno izvajanje po dogovorjenih kriterijih v oceni invalidnosti ter skupne onesposobljenosti, ki sta glavna pogoja za odrejanje pravic na dodatek za nego in pomoč tretje osebe.

Ob pregledu informacije o izvajanju zdraviliškega in klimatskega zdravljenja vojaških invalidov in nosilcev »Partizanske spomenice 1941« je bilo slišati stare pripombe o visokih cenah uslug in nezadovoljivi ravni uslug. Zato velja obveza vsem subjektom, ki sodelujejo v ugotavljanju pravic, odobritvah za zdravljenja, dogovarjanju za usluge in cene le teh, da odstranijo pomankljivosti v tem procesu. Odgovorneje bo treba pristopati k zagotavljanju zdravstvenega varstva tistim vojaškim invalidom, ki resnično izpolnjujejo pogoje. To pa pomeni, da bo moral biti vpliv komisije, ki zdravljenje predpisujejo (ali odklanjajo) mnogo večji kot je.

Zvezni komite načrtuje posvetovanje s predstavniki zdravilišč, kjer bo opozoril na spodrs-ljaje pri zdravljenju, zlasti pa na pomankljivosti v rabi predpisov in dogovorov o uslugah. V teh pogovorih bo posvečen poseben poudarek vprašanju neklicanja invalidov v določenih rokih, nezadovoljivi namestitvi, odrejanju večjih cen zdravljenja – mimo dogovora – in vrsti drugih vprašanj, ki že več let spremljajo to obliko zdravljenja vojaških invalidov in nosilcev spomenice.

(Po Četrtem julu)

Zvezna konferenca SZDL

Podružbljanje zunanje politike

Mednarodna dogajanja so ta čas obremenjena z novimi nevarnostmi pojavov in poskusov rahljanja svetovnih razmerij. Odnosi v mednarodni politiki se po eni strani zaostrojujejo, po drugi strani pa smo priče aktivnih in upornih prizadevanj – zlasti neuvrščeni dežel – za zaježitev negativnega toka teh razmer.

Vrsta teh vprašanj je torej takih, ki zanima pa hkrati tudi zaskrbljuje. Zlasti še, ker se tudi v mednarodnem delavskem gibanju pojavljajo težnje, ki ostro odstopajo od na-

čel enakopravnosti, nevmešavanja, nevsiljevanja tujih modelov in pravice vsakega delavskega razreda do samostojne graditve socializma na način, ki najbolje ustreza njegovim nacionalnim interesom. Gre torej za težnje, ki so nasprotni razvoju odnosov, za katere si Jugoslavija že tri desetletja dosledno prizadeva – v korist svetovnega miru, varnosti ter nadaljnje rasti socializma v univerzalno politiko.

V ponedeljek in torek (26. in 27. februarja) je bilo prav zgoraj povedano

eden od pglavitnih motivov, ki so se jim posvetili na seji Zvezne konference SZDL Jugoslavije.

Drugi pomemben vzrok pa je podružbljanje mednarodne politike, oziroma vpliv delovnih ljudi na jugoslovansko zunanjo politiko.

Že zdavnaj je postalo očitno, da prav socialistična zveza s svojim delovanjem ustvarja najugodnejše pogoje za potrjevanje delovnih ljudi in občanov kot aktivnih ustvarjalcev, razlagalcev in izvrševalcev naše mednarodne angažiranosti.

Zlasti še, ker je v našem samoupravnem sistemu pravica delovnih ljudi in občanov, da s svojimi pobudami pokrenejo vsa tista zunanjepolitična vprašanja, ki jih zanimajo.

Dvodnevna seja zvezne konference je tako zastavila nov korak v uresničevanju pravic naših delovnih ljudi in občanov ter ponovno opozorila na izjemno vlogo socialistične zveze in drugih družbenopolitičnih organizacij v graditvi pravic pa tudi obvez naših delovnih ljudi na področju mednarodne politike.

V sobotni prilogi Dela

Petar Kostić
Združeno delo ne more prenesti večjih davčnih obremenitev
Ivan Gams
Je svetovno podnebje izgubilo svoj ritem?
Bogdan Pogačnik
Pogovor z Alainom Peyrefittom

Ob njegovi knjigi »Tehnokratska bolezen« v srbohrvaščini

Janez Pečar
Prodajalci in »tatovi« med seboj

Vrsta nalog v tem letu

Na sedmi seji sveta za ohranjanje in razvijanje tradicij in spomeniško varstvo pri predsedstvu RK SZDL Slovenije so razpravljali o predlogu delovnega načrta za leto 1979.

V gradivu predloga je uvodoma zapisano, da si je republiška konferenca SZDL tudi letos prizadevala, da bi na osnovi že doseženih uspehov pri delu in delovnih programih tudi vnaprej pospeševala proces podružbljanja ter, da bodo revolucionarna izročila izhodišča za razvijanje samoupravnih socialističnih družbenih odnosov, solidarnosti, socialističnega patriotizma ter bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti.

Nadalje je rečeno, da se bo SZDL kot doslej, dosledno zavzemala, da bodo vzgojni in učni programi mladih generacij od vrtev, osnovnih pa do visokih šol ter tudi v vseh drugih procesih vzgoje, prežeti z revolucionarnimi vrednotami, da bodo temelj za oblikovanje ustvarjalne socialistične osebnosti, ki bo sposobna razvijati in

braniti pridobitve revolucije in našo samoupravno družbeno ureditev.

Vrsta nalog kakor so: Varstvo spomenikov, spominskih obeležij, prirejanje proslav, razvoj spomeniškega varstva in nenavsezadnje sodelovanje z družbenopolitičnimi organizacijami (zlasti s številnimi organizacijami mladih), tekmovanja ter še nekatere druge naloge so vsaka na svojem področju obsežne in nalagajo sistematično delo.

Svet za ohranjanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu RK SZDL pa je obravnaval tudi konkretne sezname prijavljenih akcij Kulturni skupnosti Slovenije za leto 1979, vezanih na tematiko NOB. Tako so muzeji in njihovi oddelki po Sloveniji prijavili za letos osem razstav in potujočih razstav, pet posodobitev oziroma postavitev zbirk NOB, dva festivala (Kurirček in Revolucija in glasba), vrsto investicij za nujne ureditve zbirk in prostorov ter sanacijo, varstvo in restavracijo cele vrste spomenikov – iz spomeniško-varstvene dejavnosti.

B. Ž. J.

Zadnje slovo od Matevža Haceta

V četrtek, 1. marca letos, je v Podcerkvi, nedaleč od Loža, v svojem 69. letu umrl predvojni revolucionar, nosilec partizanske spomenice 1941, nekdanji politični komisar legendarne Štirinajste proletarske divizije in četrt operativne cone, partizanski pisatelj Matevž Hace.

Sobota, 3. marca letos. V Starem trgu se že vrsto let ni zbrala tolikšna množica ljudi. Prihajali so od vsepovsod. Velemestni vrvež na vaških cestah, čeprav ni zaznati niti trohice razburjenja, vroče krvi. Stari trg, Lož, Dane, Podcerkev in z njo vsa Loška dolina, Bloška planota, Notranjska in Slovenija se poslavljajo od Matevža Haceta, od revolucionarja, borca, pisatelja in človeka!

Mir, ob nekaj tisoč ljudeh, ki so se zbrali ob zadnjem slovesu njihovega prijatelja, vaščana, soborca, se nekaj pred tretjo popoldansko uro spreminja v tišino.

Solze na licih soborcev, borcev legendarne Štirinajste, veliko povedo. Zapustil jih je njihov nekdanji komisar.

Zvoki tovarniške sirene silijo slehernemu v srce. Njegovi najbližji, ki jih je imel rad vse do zadnjega trenutka svojega življenja, stojijo negibno ob njegovi krsti, pričvrščeni na lafeti. Godba JLA igra Leninovo posmrtno koračnico.

Generalpolkovnik Ivan Dolničar-Janošič in Ivan Potrč, predstavnik društva slovenskih pisateljev, obudita spomin in življenjsko pot Matevža Haceta. Poleg številnih predstavnikov družbenopolitičnega življenja v naši republiki so se od Matevža poslovili tudi številni krajan, občani, mladina, gozdarji in lovci, med katerimi je prebil doberšen del svojega bogatega življenja.

Za velik prispevek v revoluciji in boju, za izjemno predstavitev Notranjske in partizanstva v njegovih

literarnih delih in za vso pomoč pri razvoju cerkniške občine v povojnih letih je Matevžu Hacetu skupščina občine Cerknice podelila naziv častnega občana cerkniške občine. Kot je še posebej poudaril njegov dolgoletni vojni tovariš, nekdanji direktor kmetijske zadruge, predsednik skupščine občine v Cerknici in zdaj predsednik občinskega odbora ZZB NOV v Cerknici Jože Telič, je drugi del Matevževe osebnosti njegovo pisanje, v katero je prelil vso svojo ljubezen do notranjskega človeka, svojo revolucionarnost in vsečloveško humanost.

»Ob neki priliki,« se spominja Jože Telič, nam je Matevž dejal:

»Pokažimo ljudem, da Notranjska ni samo dežela kmetov, gozdarjev in tihotapcev... In prav tem ljudem je Matevž posvetil vse svoje revolucionarno in pisateljsko delo.

Matevž je bil res pravi ljudski tribun, saj je bil tudi takrat, ko je bil ljudski poslanec, vedno med ljudmi, med svojimi volilci. Zelje in hotenja volilcev je vedno smelo prenašal na najvišje skupščinske organe.

Kot član naše organizacije je bil tudi vrsto let predsednik komisije za razvijanje in negovanje tradicij NOB pri občinskem odboru ZZB NOV v Cerknici, kjer si je nadvse prizadeval, da bi se s pomniki naše revolucije, ki so številno posejani po naši občini, kar najbolje seznanili z bližnjo zgodovino tudi šolarji, ki jim je posvetil še posebno mero pozornosti.

Skromen kot je bil, pa je vedno rad prisluhnil kmetu, gozdarju, žagarju...

Med prebojem Štirinajste na Štajersko je bil Matevž naš resnični komisar, saj je znal hrabriti mlade borce na resnično samo njemu svojstven način. In prav Matevžu gre zahvala, da smo borci Štirinajste uspeli premagati vse težave, ki so nas pestile.

Ko smo se dan za dnem utrujeni in onemogli vračali iz borb, nismo popraševali le po hrani in stremeli za počitkom, temveč so oči iskale našega komisarja Matevža. In slehernikrat smo ga bili bolj veseli kot hrane in počitka. Matevž nam je bil takrat, v najtežjih trenutkih, vse!

Pokopališče, na katerem počiva Matevž Hace, ni moglo sprejeti vseh, ki so se hoteli še poslednjič posloviti od njega. Ob odprtem grobu se je najprej poslovil predsednik gasilske zveze Slovenije profesor Branko Božič, za njim pa sekretar občinske konference ZKS Cerknica Jože Frank, ko je orisal Matevžovo življenjsko, revolucionarno in pisateljsko pot, v kateri veje izraz notranjskega človeka, robatega in trmastega, v svojem bistvu pa poštenega kmečkega človeka, ki je nadvse navezan na svojo zemljo in kmečke ljudi!

Tone Urbas

O Matevžu Hacetu

... Včasih se me loti žalost in si pravim: Matevž, le zakaj kracaš po papirju? Raje molči, molči tako kot drugi molčijo. Res je, nakateri lahko, jaz tega ne morem. Še marsikaj bom povedal. Pred mnogimi leti sem začel pisati, ker sem hotel v knjigo zabeležiti resnično partizansko življenje. Vedel sem: samo resnična doživetja lahko prepričajo ljudi! Pisal bom in rad bi živel še trideset let: rad bi še veliko naredil. Pravijo, da sem čudak. Navadil sem se, da me kritizirajo in da se ob tem ne pritožujem...

Povem vam, pisanje je tudi hudo neprijetna zadeva: ljudem se zameriš. Nekateri te sovražijo, drugi govorijo o tebi brezbrizno, morda te tudi spoštujejo. In človek niti ne ve, če je zadovoljen sam s seboj.

Možje so se zakrohotali, Matevž pa se je sklonil daleč naprej, kot bi hotel misel izvrtati iz tal. V eni roki je stiskal klobuk, v drugi »nedeljsko merico« rdečega vina. »Mlad fant sem bil, ko sem delal na žagi. Težko si je predstavljati, da sem sploh kdaj imel šestindvajset let. Zelo veliko sem bral in nikoli pil vina. Šele takrat, ko sem postal komisar, sem ga začel dajati na zob...«

Natakrica briše mizo, od katere vstaja Matevž in preden pride do vrat, ga trikrat ustavi možje. Zadnja nedelja v februarju je. Na drugi strani Cerkljskega jezera so senožeti s soncem obsijane; tu, pod hribom pa se deževne kapljice spreminjajo v droben sneg.

Bila sva ob vznožju strme poti, ki se je iz Staroga trga pri Ložu vzpenjala v Podcerkev. Matevževe besede so bile redkejšje od skal na vaški poti. Potem, ko sva uzrla konico zvonika cerkve Sv. Martina in tudi sleme Hacetove domačije na desni strani, se je spomnil Matevž besed pokojnega duhovnika: »Kaj boš ti pisal. Za tebe so kramp, lopata, cepin... Notranjska je dežela furmanov, prekupčevalcev in tudi delavcev in kmetov. Pisatelj prav gotovo ne potrebuje!«

Pred hišo sva, tisto, v kateri se je leta 1910 rodil Matevž Hacet in v kateri še vedno živi. Pred hišo stoji oreh, ki ga je Matevž pred leti posadil, med vrati pa njegova žena s pritajeno jezo v koticčkih očih.

»Vsako nedeljo ga moram čakati s kosilom. Saj med tednom ne gre tja dol, ob nedeljah pa si ne more kaj, da bi ne šel v gostilno moževat. Kadar pa ga med tednom ni doma, je prav gotovo v gozdu. Vso našo zemljo, razen vrta, je dal pogozditi. Gozd je njegova ljubezen. S sekiro v rokah in s puško na rami meri kilometre gozdnih poti. Pred leti smo imeli tudi nekaj živine. Spominjam se, da je rad kosil in tudi preklinal v plesu med grmovjem in kamenjem.«

Stopiva v hišo. »Jedel bom pozneje,« reče Matevž in prekriža roke. Zare se v leseni strop, ki bi se v desetletjih gotovo podrli, če bi ga Hacetovi ne obnovili. Krušna peč v

kotu je prijetno topla in zunaj še vedno sneži.

»Revno in majhno kmetijo smo imeli. Oče je bil gozdni delavec. Vrsto let se je ukvarjal tudi s prevozništvom. Pri hiši je bilo toliko otrok, da bi lahko sestavili nogometno reprezentanco. Bil sem pastir. S petnajstimi leti sem postal delavec v opekarni. Leta 1927 sem se zaposlil na žagi, ki še dandanes stoji. Lep kos mojega življenja je povezan s to žago na Marofu. Tudi moji romansirani spomini z naslovom »Priatelj in znanci«, za katere so mi podelili Kajuhovo nagrado, tičijo v tistem obdobju.

Nekoč sem mislil, da bom postal kovač, ker pa bi se moral tri leta učiti, oče ni bil zato. Govoril je: »Študentov - lenuhov, ki s kravato hodijo naokrog, je vedno dovolj. Delavcev pa je bilo od nekdaj premalo in tako bo najbrž tudi ostalo!«

Od nekdaj sem z veseljem prebiral knjige, kar sem menda podedoval po materi, ki je imela izreden spomin. Nekaj teh lasnosti je tudi meni ostalo.

Najprej mi je bila knjiga samo zabava. Petnajst let sem bil star, ko sem začel prebirati klasike in ko mi je bilo sedemnajst let, sem se navduševal nad pisano zgodovino slovenskega naroda. To je bilo obdobje, ko sem spadal v vrsto ljudi, ki so menili, da zgodovino delajo kralji in cesarji. Takrat sem začel študirati delavsko literaturo. Marxa in Engelsa seveda še nisem razumel. Mnogo sem prebiral rusko literaturo: Tolstoj, Lermontov, Gorkega, Dostojevskega, Puškina, Čehova...

Na žagi smo veliko razpravljali o politiki. Takrat sem bil že vključen v delavsko kulturno društvo in v delavsko strokovno organizacijo lesnih delavcev. Kmalu sem začel tudi sam sodelovati v razgovorih in diskusijah. Vsako meščansko vladno smo kritizirali. Preučevati sem začel Beblerja, Roza Luksemburg... Marxov Manifest sem brez dvoma prebral dvajsetkrat.

Leta 1936 smo delavci organizirali »kmečko delavsko listino« in smo na takratnih volitvah celo

zmagali. Že v omenjenem obdobju sem bil med tistimi, ki smo menili, da se bo neznosni položaj delavcev spremenil samo s kakšnim velikim družbenim preobratom.

Marca meseca leta 1937, ko je nastalo doma pomankanje dela, sem odšel za dve leti v Francijo. Delal sem v gozdovih in na žagah. Začel sem se družiti v francoskimi sindikalisti. Tam sem tudi začel pisati prve članke z delavsko vsebino v časopis, ki je izhajal za jugoslovanske delavce v Franciji. Čeprav so govorili, da je delavec avantgarda, sem spoznal, da ga je bolj zanimal zaslužek kakor pogoji dela, da je raje zahajal v gostilne in bordele kot na razstave. O razmerah delavcev v Franciji sem pisal tovarišu Hribarju, zaradi česar sem imel nekajkrat hišno preiskavo...

Stopim do knjižne police. Matevž se sprehodi po sobi. Žena je prinesla skodelico turške kave in je brez besed odšla iz sobe. Na dolgi polici je šestnajst knjig Matevža Haceta: Partizanske slike, Gozdne steze, Komisarjevi zapiski, Naši obrazi, Ljudje na prelomnici, Zadnji obisk, Korenine se trgajo... V osmih knjigah opisuje partizansko življenje. Kaj mu pomeni obdobje narodnoosvobodilnega boja danes.

»Sam komunist še iz obdobja stare Jugoslavije. Od prvega dne, ko sem stopil v partijo, sem točno vedel kaj je moja partij-

ska dolžnost. Leta 1940 sem bil med tistimi, ki so v vasi organizirali partijsko organizacijo in pozneje terensko organizacijo Osvobodilne fronte. Spominjam se, da se za državo, kakršna je bila takrat, nihče ni dosti brigal. Ob prihodu Italijanov je samo nekaj učiteljic obupano jokalo.

Leta 1942 sem bil imenovan za rajonskega sekretarja Travnika in leto dni kasneje za komisarja Notranjskega oddelka. Leta 1943 sem bil namestnik komisarja Tomšičeve brigade in pozneje pomočnik komisarja 14. divizije. Osvoboditev sem dočakal kot komisar 4. cone.

V obdobju naše revolucije se je moje življenje bistveno spremenilo. Če sem si kdaj predstavljal vojno stereotipno, sem jo nenadoma doživel v vsej njeni grozoti. Prav tako pa sem doživel stvari, ki so mi narekemale, da jih zapišem in ohranim v trajnem spominu.

Mislim, da sem precej napisal in vem, da bi moral napisati še marsikaj.

Povem vam, da ljudje dandanes vse manj razumejo, s kakšno srčnostjo smo se med vojno borili za komunistične ideale. Odraščal sem s komunistično partijo, ob njej sem se razvijal, ob njej sem prišel do moči in lastne veljave.

Po vojni so mi začeli nalagati družbenopolitične dolžnosti. Bil sem okrajni sekretar za kmetijstvo in pomočnik ministra za gozdarstvo. Nastopilo je obdobje kmečkega življenja. Vsedel sem se za papir in pisal. Kmečko življenje sem poznal in sam sem bil kmet. Pisal sem, kar sem iz dneva v dan doživil. Med mojimi vrsticami ni laži, ni izumetničenih besed, ni izmišljanja in hrepeneja po modernosti. Nisem abstrakten po modernosti. Nisem abstrakten in preprostim ljudem nerazumljiv pisatelj. In le zakaj bi se moral izmišljevati? Človek mora znati opazovati in zato si mora vzeti čas. Meščanskega življenja ne poznam in ga tudi nočem spoznati. Se spominjate, ko sem vam pred dvema letoma pripovedoval:

... Slovenski kmet ima za seboj dolgo kulturo, leta bi se morala nekje poz-

nati. In vendar, kaj vse se je s kmetom počenjal! Neodpušljive obvezne oddaje, prisilno združništvo, ki se je pozneje podrlo kot hišica iz kart, razbitje malih kmetijskih zadrug, ki bi jih morali utrjevati. Kako smo si pred vojno predstavljali združništvo?

V vsakem kraju naj bi splošno kmetijsko zadruško vodili in upravljali kmetje - najposposobnejši, ne pa zapravljivci in tisti, ki samo molčijo in na sestankih dvigajo roke. Zadruga bi moral voditi izobražen kmet, ki bi bil na zemljo navezan z dušo in telesom. Že takrat, med vojno, smo si predstavljali, da bi kmetje morali imeti svoje kmečke banke, žage, kjer bi delali tudi »finalne« izdelke in bi zaposlovali kmečke fante po načelu naravne selekcije... Zadruga bi morale pospeševati razvoj vasi, skrbeti za pospeševanje turizma; industrija in kmetijstvo bi morala stopati vzporedno.

Sledilo je veliko razočaranje: leta 1962 arondacija - prisilno jemanje zemlje - najboljše, Seveda! Zdaj naj bi zadruga s sodobnimi stroji obdelovala najboljšo zemljo, kmet s srednjeveško koso pa bo kosil drobne senožeti. Kdo je temu kriv? Pomembni teoretiki bi govorili: to je prehodnega značaja... to je revolucija vasi...; z vsem tem se pa malo ali nič ne pove! Zaradi tega še vedno pišem!

Matevž pravi, da je od praga njegove hiše do Sv. Martina, kjer so pokopani njegovi dedje in pradedje, dvainštrideset korakov. Oči se mu zaiskrijo in glas mu ob teh besedah podrti.

»Dosegel sem vse tisto, kar nisem nikoli pričakoval. Ob vsem tem pa nisem postal ohol in nadut. Pred leti sem sinu oddal svoje stanovanje in sem prišel sem, na kmetijo, kjer sem se tudi rodil. To je moje življenje; v gozdu, sadovnjaku, med čebelarji in včasih tudi med ljudmi.

Sprašujete me, če se grejem na lastnem nezadovoljstvu! Mnogi, ki smo se s puško v rokah bojevali med vojno, smo danes lahko tudi nezadovoljni. To je naša pravica! Nočem govoriti o revoluciji, nočem zaznati v lastnih očeh solza. Partizan-

stvo? Takrat je bilo popolnoma drugače: tam sem doživel idealno prijateljstvo in tovarištvo. Vsaka primerjava z današnjimi odnosi med ljudmi je skoraj nemogoča. Med partizani je bilo prijateljstvo na življenje in smrt.

Dolgo časa sem bil politik, sedaj sem samo še človek in pisatelj. Nisem politično angažirani pisatelj in to tudi ne želim biti. Prav tako sem globoko prepričan, da se zaradi ene povesti, tako ali drugače povedane misli, ne more porušiti državna zgradba. So pa ljudje, ki mislijo drugače. Če komu delo ni všeč, naj ga skritizira. Pri meni niso nikoli skoparili s kritiko. Morda nekateri ne razumejo, da sem še vedno komunist in da še vedno mislim s svojo glavo. Večina Notranjscev mojega pisanja ne razume, čeprav je tako preprosto. Morda me nekateri namenoma nočejo razumeti iz nevošljivosti, zlobe; kdo ve zakaj!

Zadnjič sem klepetal s Tonetom Svetino. Lahko je vam na Gorenjskem. Zdaj vas je deset - partizanskih pisateljev. Kaj pa na Notranjskem? Od Logatca do Čabra je samo Matevž Hacet, ki se s pisanjem peha. Dolgočasno je to, dragi moj. Če bi nas bilo več, bi se sem in tja sestali, si povedali to in ono... Še vedno mi ostane najzvestejša prijateljica knjiga in papir. Nisem osebni prijatelj. Včasih se mi zdi, da jih po tolikih letih samote niti ne potrebujem več. Vse zaupam svojemu dnevniku, ki ga že vsa leta pišem. Če bi človek zadržal vse tisto v glavi, kar je med temi listi, bi se mu napihnila kakor balon.

Ne, nisem navdušen zbiralec nagrad. Želel bi biti samo pozabljeni pisatelj in pozabljen komisar 14. divizije. Želim si miru, v katerem bi lahko razmišljal in ustvarjal.

Ali me boste še kaj vprašali? Če ne bova zaključila s pogovorom, bom začel govoriti o razočaranju - razočaranju med ljudmi, nad vsem, razen nad tistim delom narave, ki ga dan za dnem obiskujem. In vendar sem srečen in ponosen, da sem dobil Kajuhovo nagrado, priznanje za moje pisanje.

Iz albuma portretov
Silvo Teršek
(28. februarja 1974)

Osmi marec! Dve skopi besedi, vendar je v njih veliko topline, veliko, kot je srce matere, ki skrbi za svoje otroke.

Osmi marec je dan, ko govori cvetje, dan ko poljub in stisk roke pove še veliko več.

Pridejo namreč trenutki, ko je človeku tesno pri srcu, ko je trdno prepričan, da ni nikogar na svetu, ki bi misli nanj, ga imel rad, nikogar, ki bi mu bil potreben... In pridejo spet trenutki, ko je le malenkost dovolj, da doživiš radosti svojega življenja, kajti veže nas kri, ljubezen in težave nas povezujejo. Delo in ustvarjanje je naša skupna pot.

Življenje je celota, ki je ni mogoče razcepiti, del celote smo, tudi če nočemo!

In otroci so med nami! Ljubijo nas in mučijo! Izčrpavajo naše moči za svojo rast. S svojo rastjo nam dajejo moč! S pogledi, z besedami.

Vse najboljše za tvoj praznik, mama! Vse najboljše ljuba tovarišica!

Besede so resnica. Ljubezen je v njih! Ljubezen pa je sreča! Sreča nam daje moč.

Osmi marec je vaš dan, drage žene, ne glede na to ali se vaš delovni dan začne v pisarni, ob stroju v tovarni, v hlevu ali na polju.

Osmi marec je vaš dan in tudi sleherni dan letošnjega leta, vse tja do prihodnjega osmega marca.

V nas vseh se pretaka kmečka kri in v tej krvi ljubezen do zemlje!

Za trenutek je Vida Jamšek iz Manč prenehala z obrezovanjem repe, namenjene prašičem!

Globok vzdih in nagubano čelo! Osmi marec? Kdaj sem ga praznovala? Pod fašizmom nikoli! Med vojno? Kdo bi takrat mislil na naš praznik! Po vojni, nekajkrat! Nageljček ob našem prazniku sem prejela le od vaščanke Furlanove Meri. Ona že vrsto let pripravi vse za naš praznik. Lepo je pri njej! Zberemo se same ženske. Tudi naši najmlajši krajanji pridejo in nas razveselijo s kakšno pesmijo!

Zakaj da se žene ne vključujemo v družbenopolitična dogajanja na vasi in občini?

Gospodinjstvo, družina, polje, vinograd, živina, gozd... Marsikaj od tega je na naših plečih! Kdor nam očita nesposobnost se moti! Nismo mar med zadnjo vojno nosile ravno tako težka bremena kot moški?! Zdi se, da kmečke ženske že od nekdaj veljamo za manj uspešne. Tudi sedaj ni veliko bolje. Taka mi-

Iz trnja je cvetje pognalo

selnost in pa delček resnice nas postavlja v tak položaj.

Kmečke ženske redko kdo kdaj za naš praznik kam povabi. Temu smo se že privadile! Zdaj slišim, da pripravlja kmetijski kombinat iz Vipave za vse ženske za naš praznik veliko proslavo v Lipici. Meni je bolj všeč tisto, kar pripravi za nas Furlanova Meri!

Vse tisto ob osmem marcu, kar se počne pri nas na Primorskem in v Sloveniji nasploh, mi ni

smo bili in eden drugemu smo bili potrebni! Zdaj tega ni več. Zapiramo se sami vase in skrbimo vsak zase. Postavljamo se z avtomobili, traktorji, živino, hišami, televizorji, oblekami...

»Vse preveč je bilo do sedaj izrečenih besed ob praznovanju dneva žena, kajti kmečka žena je pri tem prikrajšana za marsikaj.

Rodila sem se onstran naše meje, v Italiji. Vrh

Vida Jamšek iz Manč

Zora Trošt z vnukinjo

Dragica Semič iz Podrage z vnukom in vnukinjo

všeč. Samo za praznik cvetje in polno lepih besed in obljub, dan prej in vse dni po prazniku pa teče življenje kmečkih žensk po starem, kot da nikoli ni bilo ne cvetja, ne želja, ne obljub!

Z najmočnejšimi koreninami se ovije srca ljubezen do grude

Ob našem prazniku bi se morali, vsaj tako jaz mislim, mladi spominjati dni iz naše revolucije, o našem skupnem in posamičnem prispevku za to, kar danes imamo. Revščina je bila takrat. Toda v tej revščini smo bili vsi kot eden, bili smo kot veriga, ki se ni nikoli utrgala, nikoli končala. Revni

Sv. Mihaela, nedaleč od Doberdoba, je moja rojstna vas,« je pripovedovala Zora Trošt iz Slap in nadaljevala:

»Tam, vidite, praznujejo zavedne slovenske žene svoj praznik veliko bolj zavzeto kot me tukaj, kjer nam je vse dovoljeno. Ne mine leto, da ne bi žene spletle venec in ga ne skrivaj ponoči odnesle k spomeniku padlim borcem!

Po poklicih vprašujete? Res je, bila sem delavka, gospodinja, kmetica. Preveč ze eno žensko. Veliko preveč! Kako naj potem sprejemamo še druge zadolžitve? Pa vendar menim, da bi morale ženske še bolj sodelovati pri marsikaterem pomembnem odločanju. Čutimo se zapostavljene. Veste pa ni-

smo tako neumne, kot si morda nekateri moški mislijo.

Ob našem prazniku so marsikoga polna usta hvale, lepih besed... No, teh smo že vajene. Cvetje nam veliko pomeni, čeprav vem, da je to cvetje mnogim moškim tudi sredstvo za pomiritev vesti. Saj potem gre pa spet vse po starem!«

Človeku, po svetu pregnanemu, iz zemlje izruvanemu, se toži najprej po koči, po njivah, celo po siromašnem laz...

»Vrsto let sem služila,« pravi Dragica Semič iz Podrage, »pri neki družini v Trstu. Kdor je kaj takega poizkusil ve, kakšno je to življenje. Pa gledam zdaj te mlade, srečne ljudi. O, kje so že zdaj tista moja leta. Veste, pa sem vseeno srečna. Srečna, ko vidim te moje otroke, vnuke, ki jih je polna kuhinja. Delajo in živijo. Živijo brez strahu. Srečni so! Vesela sem cvetja na ta dan, vesela sleherne lepe besede, ozrečene na ta dan, izrečene v spomin nam, ki nam je vojna vihra iztrgala iz naročja najlepša leta mladosti. Prav zato mislim, da bi moral biti osmi marec tudi dan, s katerim bi nam bila dana še posebna priložnost, da bi poglobljeno obravnavali tiste družbene probleme, ki zadevajo predvsem žensko na vasi.

Očitajo nam, ženam, ki živimo na vasi, da se premalo vključujemo v tokove sodobnega življenja! Lahko nam nekdo vse to očita. Toda, pride naj k nam, naj nas vsaj za dan ali dva zamenja pri našem delu in takih očitkov zagotovo ne bo več.

Saj ne rečem, da se kmečke žene ne vključujejo v vsa ta prizadevanja. Saj se! In to je tudi prav, samo trdim pa še vedno, da kmečka ženska še v marsičem ni izenačena s delavko v tovarni! Tu je še velika razlika!«

★

Pridejo namreč trenutki, ko je človeku tesno pri srcu. In pridejo spet trenutki, ko je le malenkost dovolj, da doživiš radosti svojega življenja.

Osmi marec je dan, ko govori cvetje. In to cvetje je pognalo iz trnja, ki ga je posebno še na Primorskem ostril fašistični škorenj. In zdaj je to cvetje še bolj dehteče, še večje in zlahtnejše, kajti zraslo je iz zatiranja in krvi ter oplemenitenost s ponosom!

Tone Urbas

Mamicam ob prazniku

Sedmošolci logaške osnovne šole

Na tisoče želja, iskrenih čestitk in obljub, se bo ob osmem marcu iz pahljače želja združilo v eno misel otrok:

»Mamica, rad te imam!«

Marko Kavčič:
»Tako kot lani, ji bom tudi letos prinesel šopek rož, ki veliko več pove kot vse čestitke!«

Marko Kavčič

Barbara Moljk

Barbara Moljk:
»Proslavo bomo imeli v šoli. Namenjena bo samo našim mamicam. Učenci se bomo še posebej potrudili, da bo naš nastop, našim mamicam ob njihovem prazniku, zares všeč!«

Matjaž Mihevc

Matjaž Mihevc:
»Z bonboniero in šopkom rož se bom spomnil mamice ob njenem prazniku. Morda jo bom celo presenetil!«

Zvonka Možina

Zvonka Možina:
»Mamici bom ob njenem prazniku izročila poleg šopka rož tudi moje skromno darilo. Namesto bogatega darila se ji bom oddolžila s tem, da ji bom celo leto v pomoč!«

Judita Mikuž:
»Letos bom za mamici praznik kupila rože in bonboniero. Lani sem ji dala knjigo in rože seveda. Poleg tega sem ji obljubila, da bom še bolj pridna. No, na to slednje sem sicer nekoliko pozabila, vendar bom letos to obljubo zagotovo uresničila!«

Judita Mikuž

Slikal in zapisal:
TONE URBAS

Knjiga o tržaški Rižarni

Pred kratkim je izšla v milanski založbi Mondadori knjiga o tržaški Rižarni, ki obsega 92 strani. Njen pisec, tržačan Ferruccio Félkel je delo naslovil »La risieratdi san sabba«. Pojasnilni podnaslov knjige pa je: »Trst in jadransko primorje med nacistično okupacijo med 1943/45«.

Delo je za primorsko ljudstvo, posebno pa za borce in aktiviste, zelo pomembno – čeprav je bolj ali manj omejeno le na uničevalno taborišče Rižarno in ne zajema vseh oblik in tudi ne celotnega obsega delovanja zločinskega odreda A Einsatz Kommando Reincher tudi zunaj Trsta.

Vrednost in pomen dela je bilo moč razbrati iz pogovora pisca v televizijskem studiu v Kopru. Gre za bistveno nove opredelitve in nova izhodišča tržaškega avtorja, italijanske narodnosti, do imenovanih problemov.

Avtor predvsem jasno in nedvoumno ugotavlja, da je nacistični okupator v taborišču uničeval predvsem slovenske in hrvaške partizane ter prebivalce teh dveh narodnostih, medtem ko je bilo v nasprotju z nacistično dejavnostjo v drugih taboriščih v Rižarni le nekaj desetih Židov. Pobitih pa je bilo tudi več italijanskih antifašistov. Pisec je dosledno obračunal s pojmovanjem mnogih italijanskih avtorjev, da je bilo edino tovrstno taborišče namenjeno pripravi območja jadranske operativne cone za priključitev k rajhu, uničevanju Židov in drugih protinacistov. S tem je za Tržačana italijanske narodnosti zelo pogumno priznal že davno znano resnico, ki jo je potrdil pred leti tudi predsednik italijanske republike – takrat, ko je bila Rižarna proglašena za nacionalni spomenik.

Druga bistvena, za tržaškega Italijana še bolj pogumna ugotovitev, pa je, da je delovanje nacističnega uničevalnega taborišča v tržaškem predmestju pogojila in omogočila predvsem šovinistična in kolaboracionistična vloga italijanske tržaške buržoazije. Med njene predstavnike je uvrstil, razen raznih Coccanijev, Pagninijev in drugih, tudi tržaškega, sedaj že upokojenega, vendar še živečega škofa Santina. Za slednjega je ugotovil, da je pri nacistih v svoji prevzeti šovinistični orientaciji sicer posredoval za reševanje nekaterih bogatih Židov in drugih Ariancev, ni pa mogel ugotoviti, da bi kdaj koli poskušal s svojimi intervencijami rešiti življenje kateremukoli Slovincu ali Hrvatju, kajti

le-ti so bili sovražniki fašističnega in nacističnega novega reda, ki ga je sprejela tržaška buržoazija kot nadaljevanje fašističnega.

Prav zaradi takšnih izhodišč, ki v končni posledici ne pomenijo nič drugega kot zgodovinsko in literarno priznanje že davno znanih elementarnih dejstev, da je bila Rižarna namenjena kot uničevalno taborišče predvsem dušitvi množičnega protifašističnega narodnoosvobodilnega boja slovenskega in hrvaškega prebivalstva. Prav zaradi tega je naletela Félkeljeva knjiga na divjo reakcijo italijanskih tržaških šovinističnih krogov. Tako je npr. sodnik Dominico Maltese, ki je leta 1967 predsedoval senatu porotnega sodišča ob sojenju nacističnih zločincev iz Rižarne, objavil v tržaškem II Piccolu svojo reakcijo z odstavkom o »fojbarstvu«, vzetem iz tozadevne sodbe sodišča.

Najbolj strupeno pa je dosedaj v tem časopisu 15.2.1979 napadel pisca njegov dopisnik Lino Cuopinteri v članku »Izdana Rižarna« ali (La Risiera tradita), v katerem trdi med drugim tudi, da je Félkel nesramno izdal tržaško odporništvu, ki je bilo leta 1948 odlikovano z zlato kolajno za zasluge v »protinacističnem« boju. Seveda je kritik pri tem »pozabil« povedati, da je bil tudi policijski komisar Gaetano Colloti, znani krvnik slovenskega ljudstva in italijanskih antifašistov ter najbolj razvpiti nacistični kolaboracionist, tedaj odlikovan s srebrno medaljo »za odporništvu«. In tega odlikovanja mu italijanska vlada še ni preklicala, čeprav ga je italijanska javnost že davno obsodila in protifašistične organizacije to zahtevale.

Sicer pa je pisec za koprski TV studio v italijanščini povedal tudi, da mu je bilo s telefonskimi »pozivi« s strani nekih Rainerjevih sorodnikov, ki so blizu avstrijski vladi, svetovano, naj knjige nikar ne izda. Pisec iz tega sklepa, da pripravljajo pronacisti in njihovi simpatizerji – enako kot v Zahodni Nemčiji in Avstriji – zakon o zastaranju kazenskega pregona vojnih zločinov, pri čemer jim utegne biti knjiga protitudar ali pa vsaj velika ovira.

Upamo, in pričakujemo, da bomo Félkeljevo delo kmalu dobili tudi v slovenščini in takrat bomo knjigo lahko laže in temeljiteje ocenili. Tokrat: samo v opozorilo.

Maks Zadnik

GALERIJA BOREC (LJUBLJANA, TITOVA 17) IMA NA RAZPOLAGALO SLIKOPREDSEDNIKA REPUBLIKE JOSIPA BROZATITA, TISKANO NA PLATNU V VELIKOSTI 130 x 190 cm V ČRNI IN RJAVI BARVI. SLIKA JE PRIMERNA ZA OPREMO VEČJIH DVORAN IN JAVNIH PROSTOROV, TUDI OB PRILOŽNOSTI MANIFESTACIJ IN PROSLAV.

CENA SLIKE Z MONTAŽNIM OKVIRJEM JE 2.500 DINARJEV, BREZ OKVIRJA PA 2.000 DINARJEV.

POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFL

Piše: Franček Bohanec

Moj oče – partizan

Ko sem razmišljal kako se naj v tej rubriki oddolžim dnevu žensk, mi je pomagalo naključje. Raztrgal sem pisemsko ovojnico, ki sem jo prejel, in prebral posvetilo v knjigi: Dragemu Frančku-Branki Jurca. Ljubljana, februarja 1979.

Potem sem si ogledal naslov knjige: Branka Jurca, **Moj oče – partizan**, Mladinska knjiga 1978. Naj bo torej to moje razmišljanje o pisanju Branke Jurce za dan žensk posvečeno vsem ženam, predvsem še tistim, ki so podobno kot ženski liki v petih partizanskih zgodbah, objavljenih v tej knjigi, svoje življenje, svojo osebo in družbeno zavest v časih vojnega nasilja posvetile bojem in upom nove, drugačne človečnosti v miru.

Branka Jurca s svojimi zgodbami pripoveduje o zelo znanih dogodkih: o Godničevem psu Runu, ki je svojo ljubezen do lastnikov pokazal tudi v stiski, ko so Nemci odgnali prebivalce od doma (**Godničev Runo in mali šnaucer Gogo**), o partizanskem kurirju Mišku Polenu, ki je v zimski noči dokazal svoj mladi pogum (**Miško Poleno in njegov ognjeni krst**), o Gregcu Kobilici, ki mlad leži na robu gozda, ker je pomagal partizanom (**Gregec Kobilica**), o babici, ki je rodila ob nemški straži in pobegnila z dojenčkom v cekarju (**Babičina resnična pravljica**) in o otroku slikarja, ki se odpravi s svojo družino iskat partizansko bolnišnico, v kateri se je med vojno pozdravil (**Moj oče – partizan**).

Zgodbe Branke Jurce niso nevsakdanje za vojni metož. Napisane so za mladega bralca. Zopet preprosto in jasno. Tako se mi na prvi pogled zdi, da ne prinašajo ničesar novega (obnavljajo že znane partizanske motive) in da si zamenjamo prizadevanje razbrati iz njih neko globljo, individualno in simbolno vsebino. Lahko bi hitro zaključili: pisateljica s pogostimi partizanskimi motivi opisuje dogodek (ali malo število dogodkov, kolikor jih pač dopušča krajša pripoved) in ustvarja s hitro menjajočimi položaji razgiban rigem in tako zadošča osnovnim poetičnim in estetskim zahtevam. K takšnemu hitremu zaključku nas pač lahko kaj hitro zavedeta preprosti izraz in znana motivika. Branka Jurca pa v teh petih zgodbah (zlasti v prvih treh) seže mnogo globlje.

Prvič: Literarni svet Branke Jurce je preprost, a ni poenostavljen. Pisateljica odštevata mnoga življenjska dejstva, mnoge okoliščine, mnoga naključja, zato ostaja samo jedro, srž, strdek resničnosti. Tako je Branki Jurci uspelo, da je svet ostal enovit, ljudje resnični, celi. Tako ima vsak bralec (mlajši manjše) vse možnosti, da temu jedru dodaja po svojih izkustvih in svojih sposobnostih. Perspektive pisateljicega dojemanja sveta so odprte v neskočnosti našega doživljanja.

Drugič: nastopajoči ljudje so oblečeni v naše vsakdanje obleke: ne beraško strgane in ne gizdalinsko zlikane. To je brez pomena. V svojih oblekah so brez socialnih in nacionalnih razlik, ne nihajo med dobrim in zlim, ne poznajo modernega jezika med duhovnim in telesnim, resnični so, zato imajo pa izredno moralno čvrstost: niso izgubljeni tujci, ne tarnajo nad izmišljenimi in brezizhodnimi mukami, s svojo resnično bolečino in tragičnostjo budijo še simbolne vrednosti: obsodbo vojnega nasilja.

Branka Jurca: za mladega bralca

Tretjič: širok snovni obseg, ki ni nasilno obklesčen, in človeška vsebina karakterjev, ki ne nosi zaostrenih teoretičnih razlikovanj, ves čas pomagata pisateljici, da uporabi skromna pripovedna sredstva (kratko epsko zgodbo, krajše dramatične prizore, vzporedno kompozicijo dejanja nekoč in danes redke retardacije, skoraj popolno odsotnost refleksije in emocije). Vender z njimi ustvari napeto pripoved in pripoved usmerja tako, da za nastopajoče osebe dopušča več možnosti razrešitve njihove usode (torej ni mitskega poenostavljanja). Usoda ni znana nosilcem dejanja, ni zgolj ilustracija vojnega nasilja, pač pa postaja uganka življenja. V tej areni so ljudje idealizirani (takšni so odnosi med roditelji in otroci!), vendar tu ne gre za idealizacijo zaradi idealizacije ali sentimentalnih pripovednih učinkov, temveč je ta idealizacija sredstvo boja proti dehumanizaciji, proti uničenju, strdek resničnosti, tisto, kar obstane trdnega, delujočega in zlahtnega po pisateljicinem procesu »odcejenja« nebičvenega.

Zaradi vsega povedanega pisanje Branke Jurce le ni malo premišljeno pisateljsko dejanje. Njeno pisanje bi lahko označil z njenim stavkom: »Med listjem so zatreptale zrnaste zvezde.« Nič nenavadnega (kot listje, ki prijetno šelesti pod nogami), a vendar nekaj zarečega, močnega (kot s pestjo razsute zvezde po nočnem, temnomodrem nebu).

Delu je v odliko še to, da se mu pozna, da ga je napisala ženska roka: narava naprimer je varovalka, ne samo poetični okvir, je naročje, celo materinsko naročje za slabotnega ali preganjanega človeka. Motivi so intimno izbrani: središče človekovega bivanja je dom, je družinski okvir, ne malomeščansko zaprt vase in tudi ne »sodobno« rastreščen. Čutenje je materinsko: vse rojeno mora živeti, živeti s polnimi pljuči. Vsa pozornost je obrnjena v smer proti otrokom, proti mladini. Kot da nam je ta, ki se možato in prehitro vključuje v naš življenjski boj, končni in edini smoter, naš ponos in bolečina.

Moj oče – patizan je delo, ki opozarja nase. Milan Šega je ob prebivanju zapisal tole: »Za zdaj vemo le to, da nam je pet partizanskih zgodbic iz pravkar prebrane knjige Branke Jurce prineslo veliko novega in veliko zanimivega. Gotovo se bomo še večkrat vračali k njej in z veseljem prisluhnili že znanim besedam, ki bodo vedno znova pritegnile našo pozornost.«

POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFL

Žena – bombaš

Odrasla v siromašni kmečki družini, ni imela pogojev, da bi po končani osnovni šoli nadaljevala šolanje. Pa je za to imela željo in talent. Morala je ostati v rojstnem mestu. Nič ji ni bilo težko. Na vse je bila pripravljena. Vse je uspela narediti. In vse je vzdržala. Na težave je bila navajena od malih nog.

Zrastla na sivem črnogorskem kamnu, kjer sta se od nekdaj cenila hrabrost in junaštvo, je ob strunah gusel in prežeta s pesmijo o domoljublu hajdukov, Molosava iznad vsega vzljubila svobodo, čast in ljudsko dostojanstvo. In na prvi borbeni klic leta 1941 se je znašla v borbenih vrstah.

S puško in bombami juriša na sovražnikove bunkerje. V napadu na Pljevlje, 1. decembra 1941, skale v italijanske rove. Čeprav ranjena, ne odneha. Z bombami še naprej ščiti ranjene tovariše in uspe dvojico njih rešiti iz puškega ognja.

In zadene, kjer pogleda

Takrat je vzljubila skrivnostne železne krogle. In ni jih več izpustila iz rok. Zanj ni bilo več preprek. Niti strahu. Samo postane in vrže bombo. In zadene, kjer pogleda.

Borka Milosava Peruničić je imela moško roko. In ostro oko. In hrabro, junaško srce. Suha in tanka, a čvrsta in vzdržljiva. Njeni tovariši in soborci se je spominjajo kot velikega tovariša in človeka. Prekaljenega komunista.

Prvoborec Blagoje Vučetić pripoveduje:

– Spoznal sem jo 5. junija 1942 ob ustanovitvi Tretje proletarske sandžaške brigade. Razporejena je bila v bombaški oddelek prve čete drugega bataljona. Bil sem komandir tega oddelka.

Vsega nas je bilo osem. Sedem moških in osma Milosava. Fizično je bila nenavadno močna. V njej je bilo več moškosti in hrabrosti kot ženske občutljivosti. Vedno je bila v prvih borbenih vrstah.

Prostovoljno se je javljala, da prva, z bombo v roki, juriša na sovražnikove bunkerje. Prve izkušnje je dobila v pljevaljski bitki. Že takrat se je prekalila.

Kot bombaši smo izvršili najpomembnejšo akcijo v boju na Kupresu, v prvi polovici avgusta 1942. Naloga je bila: razbiti ustaško utrdbo, utišati njihove bombaše in težki mitraljez, ki je sipal uraganski ogenj.

Bila je noč. Mesec zaide, ničesar se ne vidi. Priblizujemo se mestu. Že smo na obrabju mesta.

Milosava Peruničić: »Moramo biti hrabri, vzdržljivi, pripravljeni na vse«

Plazimo se, iščemo zavetja, preskakujemo ploteve. Milosava skače s kamna na kamen, kot srna.

Preskakujemo kamnate ograde, ne omaga. Ne ozira se na sovražnikovo artilerijo, ki tolče po nas.

Ob svitanju začne pred nami goreti. Sovražnik je zažgal seno, slamo in hiše, da bi osvetlil naše položaje. Odsev ognja pride do nas. Plamti iz ustaških rogov, nebo parajo njihove rakete. Čakamo četo.

»Kaj bi z njo,« nestrpno reče Milosava. »Mislim, da moramo udariti po sovražniku. Naši nas gotovo čakajo.«

»Nek, ne, zgodaj je še,« jo mirim. Žal mi je, ker ji ne morem izpolniti želje, jo pustiti, da čimprej vrže bombe na ustaška gnezda.

Čete ni. Zaustavil jo je sovražnikov ogenj iz dobro utrjenih bunkerjev in niso mogli naprej. Bili smo še neizkušeni. Namesto, da gre eden izmed nas nazaj in pogleda, kaj je s četo, smo čakali in napadli šele ob zori. Naše železne krogle so letele v njihove rove. Slišati je bilo krike, stokanje. Grmelo je na vse strani, tresla se je zemlja.

Artilerija je tolkla s šrapneli. Eden je eksplodiral dvajset metrov nad Milosavo. Od močne detonacije in zračnega pritiska je padla v nezavest.

»Padla je,« smo pomislili.

»Kaj bomo?« sem rekel.

Mileta Tošić me pogleda.

»Jo izvlečemo iz ognja?« reče.

Splazili smo se do nje in jo odvedli. Glava ji je drsela po zemlji. Naenkrat se je zdržnila, osvetlila in kriknila:

»Pustite me! Pustite me!«

In skočila je kot srna. Odpela je še bombo z opasača in jo vrgla.

Zdani se je. Morda zaradi odseva ognja z obrobja mesta tega nismo opazili. Morali smo se

Milosava Peruničić je bila rojena pri Pljevlju, padla je v bitki na Gradini – z bombo v roki, ko je 5. novembra 1943 jurišala na sovražnikov bunker

IVANOVSKI Metodije

»Kaj bomo? Nosili ga bomo,« reče Milosava.

Znala je in mogla

Hitro ga je previla. In umila z roso. Gojko se je malo ovedel. Prišel je k sebi. Vzeli smo ga medse in ponesli. Ni bilo lahko, brez nosil. Spotoma smo naleteli na čredo konj.

Med njimi je eden s sedlom. Ujeli smo ga. Bil je miren. Nanj smo dali Gojka in ga pripeljali v vas Zanolinu.

Jutro je bilo sveže in borec onemogel. Drgetal je od mraza. Ves se je tresel. Milosava se je hitro znašla. V neki hiši je dobila voleno odejo. Naložili smo ogenj, segreli odejo in ga pokrili. Potem je Milosava spet odšla.

Vrnila se je z mlekom, sirom in kruhom.

In Gojko se je začel hitro popravljati, ogrel se je, okrepil.

Ko smo našli četo, čeprav je padlo več tovarišev, je nastalo pravo veselje, veselje v žalosti. Tudi nas devet so uvrstili med padle.

Milosava Peruničić ni bila samo iznajdljiva v boju, jurišu. Vsaki sredini se je prilagodila. Z ljudmi je hitro vzpostavljala veze in pristnost, posebno po vaseh. Če je bilo treba nahraniti enoto, je odšla v vas in pripeljala vola. In nihče je ni zaradi tega gledal postrani.

Po bitki na Sutjeski, kjer se je posebno izkazala, je dobila enkratno in izjemno odgovorno nalogo. Na planini Karauli je bila organizirana javka.

Na dogovorjeno mesto naj bi prišli borci, da se prijavi. V strogi tajnosti. Tu je, skrita, vsakega pričakala Milosava. Bila je – javka. Vsak borec se je javil njej. Vsakemu je dala nujno obvestilo o nadaljnjih nalogah Tretje proletarske sandžaške brigade, o komandnem kadru, borcih.

Taka je bila Milosava Peruničić.

★

In njena junaška smrt v boju na Gradini je presenetila tudi tiste najbolj hrabre. Mrtva je padla v roke četnikom, ki so jo zverinsko poniževali, mučili in na njej izživljali svoje živalske nagone. To jim ni uspelo, dokler je bila živa. Ker pogumni, kakor je bila Milosava, nikdar niso smeli pasti živi v sovražnikove roke.

Radovan Vujadinović
Prevedla: M. Š.

umakniti. Hiteli smo, da bi čimprej prišli do hriba. Nismo šli po poti, po kateri smo prodirali. Vlačili smo se med tanki. In uspeli smo, brez ran in brez žrtev.

Ko smo bili že daleč od sovražnikovega ognja, smo se vsedli, da se zberemo, umirimo, odpočijemo.

Tako mora biti...

»Kaj je z našo četo?« smo vprašali.

»Kdo ve, če je kdo ostal živ,« reče Mileta Tošić. »Granate so letele preko nas vse dotlej, dokler nismo utišali nekaj aretilerijskih gnezd.«

»Nekdo je moral pasti... tudi ranjeni so,« reče Milosava Peruničić. »To ni – strašno. Tako mora biti... Mi smo borci in tega se moramo zavedati. Ne smemo kloniti, ne smemo biti strahopetci. Moramo biti hrabri, vzdržljivi, pripravljeni na vse.«

In Milosava je bila res pripravljena vzdržati vse, vse obvladati, izvršiti nemogoče. Bila je tudi najstarejša med nami, imela je več kot trideset let. In najbolj izkušena.

»Da si bila maloprej res ranjena, kakor smo mislili, kaj bi bilo, če bi te našli Nemci,« smo se poskušali pošaliti.

»Če nič drugega, z zobmi bi jih klala... Ne bi se smela tako žrtvovati in izpostavljati nevarnosti.

Lahko bi oba padla. In jaz z vama.«

Tako je rekla Milosava, a sama ne bi prav nič drugače ravnala. Njen odnos do tovarišev v pljevaljski bitki je vsem dobro znan. Zdaj je čas, da ga ponovimo.

Pomočnik komisarja drugega bataljona Gojko Drulović je bil ranjen v boju na Kupresu. Izgubil je mnogo krvi in padel v agonijo. Ležal je v mlaki krvi, skoraj v nezavestnem stanju. Ko so se umakali, ga niso opazili, dokler nismo prišli mi.

»Kaj bomo sedaj?« smo rekli.

Žena. Mati. Dekle. Ženska. Vsiljivo se nam ponujajo misli o zgodovini njene poti. Koliko bogastvo dela se skriva za tistimi neomajnimi ženskami, ki so se spopadale z okovi stare družbe. Bila so to življenja žensk v času najhujšega človekovega zatiranja in krivic, brezpravnosti in zlaganosti zakonov. Bila so življenja kmetic, industrijskih delavk, učiteljic in gospodinj, študentk in služkinj, cela zgodovina nekega naroda, ki so ga jarmili domači in tuji izkoriščevalci.

Podoba današnje žene

Govorimo o osamosvajanju žene. Štirje zamišljeni obrazi se za trenutek pogreznje vase, da zberejo besede: to sta tovarišici Marija Gec in Roza Škrk iz Sežane ter tovarišici Zinka Srdič in Štefka Ocvirk iz Celja.

»Emancipacija? To je zelo velika pridobitev za žene,« pravi tovarišica Marija. »Njeno obzorje ni omejeno samo na ozki družinski krog. Ne, mnogo več pričakuje družba od nje. Vendar je treba vaje trdo prijeti v roke, saj je še veliko nezoranih ledin, dosti neizkoriščenih možnosti, ki jih ima ženska. Zlasti v izobraževanju ob delu zaostaja za moškimi. S tem v zvezi jo mnogokrat ovira družina.«

»Predvsem na vasi,« meni tovarišica Štefka »je še precej žensk, ki hočejo biti samo dobre gospodinje in matere. Kmečka dela jih zahtevajo zase.«

Ekonomska osamosvajitev žensk? Seveda je to velika pridobitev. Finančna odvisnost je mnogokrat sužnjila ženo.«

Kako pa je z udeležbo žensk na sestankih družbenopolitičnih organizacij?

»Redno se udeležujem sestankov. Nič me ne more zadržati, tudi moja kmetija ne,« pravi tovarišica Roza. »Toda, glejte, vedno iste obraze srečujem, vedno iste glasove poslušam. Zdi se mi, da premalo mladih prihaja na sestanke.«

»Ne morem biti samo gospodinja,« pripoveduje tovarišica Marija. »Med štirimi stenami se počutim utesnjeno. Želim si med ljudi. Zato kljub temu, da sem upokojena, vsak dan še tri ure delam. Delo v osnovni partijski organizaciji in skupščinskih organih mi daje vzpodbudo za življenje.«

Skozi vojno viхро

Naši kraji v okolici Sežane so bili že od leta 1942 z vsem svojim bitjem priključeni NOB. Ženske, ki so imele družine, so pomagale tako, da so skrbe-

le za hrano, sanitetni material in obleko naših borcev. Me mladinke pa smo si lahko privoščile kaj več. Organizirale smo aktivistično delo, bile smo obveščevalke, nekatere pa so s svojim pogumom izstopale kot komandirke. Tako na primer Mihele Škapi-Drina z Vrhov.

Pri dvajsetih letih so me aretirali. Morala sem pred sodišče v Rim. Ob razpadu fašizma so me skupino še drugih aretirank poslali pred vojaško sodišče v Trst, od koder so nas novembra 1943 spustili na začasno svobodo. Nisem poznala Jugoslavije, a vendar sem v njej videla svetlo zvezdo. Zagrizli smo se v boj za priključitev Primorske k Jugoslaviji.«

Med napredno mladino

»Pri nas na Štajerskem pa je bilo drugače,« je svojo pripoved začela tovarišica Zinka. »Nemci so že pred letom 1941 imeli tu svoj »kultur bund«. Zbirali so podatke o zavednih Slovencih. Imeli smo Društvo prijateljev SZ, delavsko združenje Zarja, kulturno društvo Vzajemnost in še nekatera druga društva. Leta 1941 res ni bilo težko aretirati družin, ki so bile nevarne Hitlerjevemu režimu.«

V okolici Celja in Maribora ni bila vsa mladina istega mišljenja. Del mladine je sodeloval z okupatorjem, drugi del pa je čutil odpor do Nemcev.

Fantje? Večino tistih, ki niso šli k partizanom, so mobilizirali v nemško vojsko. Tako smo skojevsko organizacijo na tem območju sestavljale predvsem ženske. Med nami so bili le trije mlajši fantje.«

Občutki ob okupaciji? Spominjam se petka pred veliko nočjo. Zle slutnje. Potem so prišli Nemci, organizirani, oboroženi.

Na poti do danes

Marija Gec

Zinka Srdič

Roza Škrk

Štefka Ocvirk

Veliko naših mož in fantov so mobilizirali.

Leto 1942 je bilo leto terorja: pobijanja, zapiranja, izseljevanja. Tudi naša skojevsko organizacija se je razbila. Leta 1943 sem ponovno poiskala zvezo, in sicer na Frankolovem. Tam je bila mladinska organizacija še močna.«

Zatiranje je razraščalo odpor

»Pred nedavnim sem bila v Trstu,« pripoveduje tovarišica Roza. »Zelo me je prizadelo, ko sem na zidovih prebrala: »Morte agli schiavi!« (smrt sužnjem). Beseda, ki je bila že tako daleč od mene, me je spomnila na otroštvo. Rodili smo se in odrasčali v obdobju fašizma, v obdobju krivic, ponižanj, izkoriščanj in nasilja, in to je bilo v šoli, doma in na cesti.«

Še tiste redke intelektualce, ki bi lahko osveščali ljudi, so fašisti v glavnem premestili. Toda v naših hribovskih vaseh je še živela domača slovenska govorica. Ko smo prišli v italijansko šolo, nismo razumeli ne »si« ne »no«. V nas je rasel odpor do tujcev. Če človek zraste v takem zatiranju, se mu, ko pride čas, ni težko odločiti za organiziran korak. Mladi smo se zbrali in šli po stopinjah partizanov. Na območju od Vrhov do Podkraja in Ajdovščine je bilo v naši skojevski organizaciji približno 35 odstotkov žensk. Mladenci so bili namreč skoraj vsi v partizanskih enotah. Največ nam je pomenila naša enotnost.

Najlepši spomin hranim doma. To je fotografija našega razreda, ki mi jo je podaril moj učitelj Ludvik Gabršček s Tolminskega. V času najhujšega zatiranja slovensčine je napisal nanjo slovenske besede: »Tebi tvoj učitelj Gabršček.«

V hipu odrasteš

Tovarišico Štefko sem vprašala po najhujšem dogodku iz njenega življenja. Prestrašila sem se lastnega vprašanja. Njen pogled me je spominjal na razbito ogledalo in vsak košček je odseval skrito bolečino, tolikokrat že potisnjeno v pozabo in vendar vedno znova svežo rano iz otroštva.

»Leta 1942 se je krvavo zarezalo vame. Bilo mi je šestnajst let. Tistega dne so hišo obkolili ustaši. Prišli so z zavahanimi rokavi in z noži. Celo družino so poklali. Sedemletnega bratca, ki je imel kot komandir pionirjev na rokavu rdeč znak, so rezali po obrazu, mu izkopali oči... Težko je verjeti, da je bilo to mogoče. V takih trenutkih odrasteš, želiš se maščevati, boriti, v roke dobiš puško in greš. Najprej sem se priključila Belogorskemu odredu, potem pa sem prišla v mladinsko skojevsko organizacijo. Delala sem kot sekretarka komiteja mladinskega odbora za Grubišno polje. Do osvoboditve sem bila na območju Hrvaške, kamor so nas s Štajerske preselili že leta 1941.«

Za študij ni bilo časa

Mislila sem študirati. Toda vojna vihra je vse potisnila ob stran. Nisem več mislila na študij. Vključila sem se v boj. Po vojni pa je bilo veliko aktivističnega dela in spet ni bilo časa za študij.«

»Tudi jaz sem hotela v šolo, in sicer v gimnazijo,« pripominja tovarišica Marija. »Toda naša prva dolžnost je bilo aktivistično delo. Z letom 1945 se namreč borba še ni končala. Spadali smo v cono B in začel se je boj za priključitev teh krajev k Jugoslaviji.«

»Izobraževala sem se pozneje ob delu,« pravi tovarišica Zinka »in leta 1965 sem šolanje zaključila. Takoj po vojni pa smo bili mi skojevci tisti kader, na katerega so se lahko še posebno zanesli. Za šolo je še čas,« Za šolo je še čas,« so nam pravili.«

Misli so begale po času in prostoru.

»Živimo danes, živimo za jutri, živimo na temeljih, ki smo jih zgradili in gradimo dalje. Veliko upov polagamo v mladino. Želim, da bi v njih zarelo tudi nekaj tiste iskre, ki smo jo imeli mi. Rada imam mlade in rada sodelujem z njimi,« pravi tovarišica Roza. »Pa tudi zaupam jim!«

Kako bomo praznovali? Nekateri s cvetjem, z besedo, s pesmijo... »Mi-mo nas kmetov pa bo šel praznik komaj sluteno,« dodaja tovarišica Roza.

Živa Drole

Misli so begale po času in prostoru

Dekle z »bandietenstrasse«

Draga Ulčar se je rodila 14. septembra 1924 v delavski družini na Jesenicah.

»Moj oče Alojz Ulčar je bil komunist, že pred vojno aktivni udeleženec delavskega gibanja,« pravi. Na Jesenicah, v tem železarskem mestecu na meji nacistične Nemčije in fašistične Italije, se je kovala njena zavest in skovala v trdno, neomajno. Vedela je, da bo to bitka za nov družbeni red, prelomnica za ženske... ko plamen še ni vzplamtel.

In Nemcev še ni bilo, trojka OF: Alojz Ulčar, Anton Talar in Albin Pibernik, pa se je že borila za nov,

Leta 1945: takrat je bila Draga Ulčar-Sonja pomočnica komisarja druge čete tretjega bataljona Jeseniško-bohinjskega odreda

pravičnejši svet... Tudi Draga. Bila je kurirka od leta 1941.

Spomini? Kako izbrati prave v tem kratko odmerjenem času?

Že v prvem vojnem letu je jeseniška mladina hudo krvavela:

Dne 21. januarja 1942 so bili v begunjskem zaporu obsojeni na smrt in ustreljeni: Stane Balanč, Stane Lah, Stane Rožič, Jože Zalokar, Kurt Okrožnik, Milan Ropret, Viktor Gregorač, Zofka Traven, Karel Kozjek, Togomir Vidmar... Mimica Zupan. Vse je poznala.

Odšli so na pot brez vrnitve. Jeseniški skojevci.

Ob takih dogodkih je solze zliła na papir in ostale so pesmi, pretresljivo pričevanje sedemnajstletnega dekleta. Enaindvajset jih je imela, ko se je končala vojna.

Kolikokrat je nesla pošto v begunjske zapore. Draga, ime strašnega spomina... tam so jih ubili.

Stanovale je na »bandietenstrasse«. Tako so imenovali njen dom, njeno zemljo. Odkod jim ta pravica? Tega ni mogla razumeti in uprla se je, z vsem srcem.

In po letu 1943? Februarja je bila sprejeta v SKOJ in postala tudi članica mladinskega odbora, v katerem so bile: Draga Ulčar, Slavka Ulčar, dve leti je bila mlajša od nje, in Marija Belec. Niso se bale nemških bajonetov in ne smrti. Bila so jutra, ko se je »bandietenstrasse« zbudila posuta z letaki protifašistične vsebine. Draga, Slavka in Marija so ju posule.

Spomni se jeseniških partizanskih mater: Šinkovčeve, Šteblejeve. Čudovite žene.

Leta 1944. Izdaja. Draga, sekretarka SKOJ, je odšla v gozdove. Jeseniško-bohinjski odred je bil njen odred: politdelegatka, pomočnik komisarja druge čete tretjega bataljona.

Ženske? Bile so enake med enakimi. Vodila je politične ure pred vsem bataljonom.

Še so bili boji in huda, mrzla zima:

Pohod iz Mežaklje na Pokljuko... Smrtno utrujenost je preganjal zanos, da je akcija uspela. In ofenziva na Primorskem leta 1945. Skoraj meter snega. Na pot jih je odšlo sedemdeset, vrnilo se jih je štiriindvajset... Cerkno, Šentviška gora, Čadar, Bogatin, Komna, Bohinj. Umirajoča zver najbolj grize.

Draga Ulčar-Sonja. Skojevka in prekaljena terenska politična delavka je vzdržala. Potrdila se je tudi v partizanski unoforni.

»Zdaj je vse drugače... Kaj vam pomeni osmi marec?«

»To je lep praznik. Naše borke bi lahko še marsikaj povedale. Nekoliko smo ga izmalčili, pa ni prav. Kot da nam praznovanje tega pomembnega datuma uhaja iz rok. Nadaljevati moramo svetle tradicije boja za ženske pravice. Lepo je, če se zberemo.«

In pogovorimo... kot danes.

Dragica – partizanska komisarka

Dragica se je rodila 13. maja 1922 v Cerknici. Tri leta je bila stara, ko ji je umrl oče Franc za posledicami prve svetovne vojne. Mati Antonija je ostala sama s štirimi otroci: Francem, Jankom, Dragomirjem in Dragico. Čeprav je bil boj za kos kruha težak, je vedno našla čas, da jim je govorila, kaj je dobro in kaj slabo. Učila jih je ljubiti domovino.

Že leta 1939 je Dragica opravila bolničarski tečaj, ki je sodil v okvir priprav partije na bližajoče se dogodke. Mračne in žalostne.

So spomini, ki so Dragici zarezali globoke brazde:

Leta 1940. Takrat se je prvič v polni meri zavedla, da se bo treba boriti. Bil je sokolski shod. Stali so v hudem naliivu in peli »Hej, Sloveni... grom in peklo naj pogreze tega, ki odpada«. Bobneče, votlo je grmelo. Oni pa so stali, čvrsto in vzravnano, pripravljeni na boj. Kot eno,

Razsulo starojugoslovanske vojske je doživela v Cerknici kot devetnajstletna bolničarka. Videla je jokati vojake. In videla je lesene zaboje, v katerih so bile pomaranče namesto granat... Ne, tako se ne bori za domovino.

Dragica se je borila drugače, z orožjem v roki. (Ne samo ona, vsa Branisljeva družina! Janko je padel v Ilirski Bistrici septembra 1943 kot intendant prvega bataljona Šerčerjeve brigade in Dragomir 17. januarja 1944 kot namestnik političnega komisarja Gradnikove brigade. Požgali so jim dom in odpeljali mater.)

Leta 1941. Italijani so tri dni po svojem prihodu požgali sokolsko knjižnico, ki je imela prostore v prvem nadstropju. Z vilami so jih metali in sežigali. Knjige.

»Ne preostane nam drugega kot boj, v to sem se ponovno prepričala,« zapišem v beležnico.

In zima 1941/42. V boju na Kozljeku ujete partizane so privezali za tank in jih vleкли po tleh... Tudi to je videla.

Tako je živela neka mladost, željna mladosti.

»... in smeja brez strahu,« nadaljuje začeto misel Draga Ulčar-Sonja, ta dan prav tako naša gostja.

Kako je bilo takrat? Predolga bi bila ta zgodba. Vsaka je roman zase, bolečina zase. Če uspeš odgniti

Oktobra 1944 v Ručetni vasi pri Črnomlju: takrat je bila Dragica Rome namestnica politkomisarja bataljona za zveze pri glavnem štabu slovenske partizanske vojske

kopreno s preteklosti, četudi samo za hip, in prisluhniti s srcem, diha zastane... oko se orosi.

Skojevka je že bila, ko se je zgodilo.

Pri sosedovih so ribali repo. Oglasila se je harmonika in pesem. V hišo je nenadoma vstopil karabinjer. »Pojdi plesat!« je zakričal. »Ne grem,« se je uprla Dragica. Potegnil je pištolo in jo nameril na njene prsi... Tako sta plesala. Dragici sta roki nemočno viseli ob telesu. Ni se ga dotaknila. Z eno roko jo je držal za pas, v drugi je imel pištolo. Harmonika je igrala tiho in kot da ne poje za ples. Ženske so jokale.

Eden najbolj grozljivih spominov iz njenega življenja.

So tudi topli, prijetni spomini:

Kako veseli sta bili, ko sta spomladi 1942 dobili od partizanov pol kile čokolade. »Veliko od malega vama pošljamo, pridni bodita.« Zanj in za Anico Kuhar-Srimšek.

Mladost je včasih neugnana, nepreračunljiva:

Igrali sta pink ponk. Mimo sta prišla italijanska oficirja. Nedelja, malo pred deseto uro, ko so ljudje hodili k maši. »Bi igrali v dvojicah?« sta se ponudili. »Seveda, samo z enim pogojem,« sta odgovorili dekleti. »Če zmagava, bova zaklical: 'Živela Jugoslavija,

Nikdar niso

Ni ga vetra, da bi odnesel to, kar smo us
Preveč je bilo trpljenja. Kajne?

Pogovarjali smo se v uredništvu TV-15

kaput Italija!« Dogovorjeno. Že dolgo z Anico nista igrali s takšnim žarom in zmagali, z 21 proti 14. Vrgli sta loparja po mizi in kot brez uma kričali: »Živela Jugoslavija, kaput Italija!« Ljudje so kar gledali. Italijanov pa ni bilo več blizu.

Pomlad 1942. Janko in Dragomir sta bila že partizana. »Dragica, jutri te bodo zaprli,« so jo opozorili. In odšla je v gozdove, s pištolo 6 x 35 mm, ki jo je dobila v dar kot prva partizanka iz Cerknice.

Poslej je bilo smeja malo, samo veliko veliko groze.

Med Roško ofenzivo so pri Martinjaku pet dni ležali petdeset metrov od glavne ceste v grmovju. Žeja je bila hujša od lakote, pili so vodo iz vodnjaka, v katerem so plaval mrlič. Še vidi obešene pri Prezidu. Požgane domačije.

Spomini na Dekliško četo so povezani s spomini na Primorsko.

»Primorsko imam pravzaprav najrajši,« pravi.

Tam je bila kot bolničarka ranjena. Ko je prevezovala ranjenca... Rada ima Gregorčiča in njegovo Soči, Prešerna. Tu so spomini na bolnišnico na Matajurju in Krnu, tisto nad Vrsnom. In tistega dne se spominja, ko je pritekla Nežka, komisarka čete. Vsa okravavljena je pritekla: »Janko, tvoj brat Janko je padel!« Nanjo je padel, ko ga je zadelo... Drugo jutro na Mašunu. Šerčerjevci. Tiho so peli »Kot žrtve ste padli«. Zavlekla se je v kot in jokala, jokala.

Boj je tekel naprej. V Dobrniču, na prvem kongresu Slovenske protifašistične ženske zveze, 16. in 17. oktobra 1943, je bila kot politkomisarica zaščitne čete pri glavnem štabu slovenske partizanske vojske.

»Odgovorna naloga... Kako ste jim bile kos, tako mlade.«

»Takrat smo hitro dozorevali,« pojasnjuje Dragica Rome, danes podpredsednica republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

»Čas je bil tak in odgovornosti smo sprejemale brez predsodkov. Iste dolžnosti so postavljali pred nas, čeprav smo bile ženske. Tudi pričakovali so, da jih opravimo, nič manj uspešno. Bila je to borba na življenje in smrt. Izbire ni bilo. Človek vzdrži več kot žival: najprej so umirale krave, konji, mule... potem šele ljudje.«

Drobna je bila in nežna, lepa. Tako drobna, da so jo radi dražili: »Kam gre nahrbtnik z Dragico?« A ni klonila.

In njena mati Antonija? Ko je zvedela za smrt drugega sina, je rekla: »Brez žrtev ni svobode!« Dvignila je glavo, bolečine ni razkazovala.

Tak rod mora zmagati, mora biti svoboden.

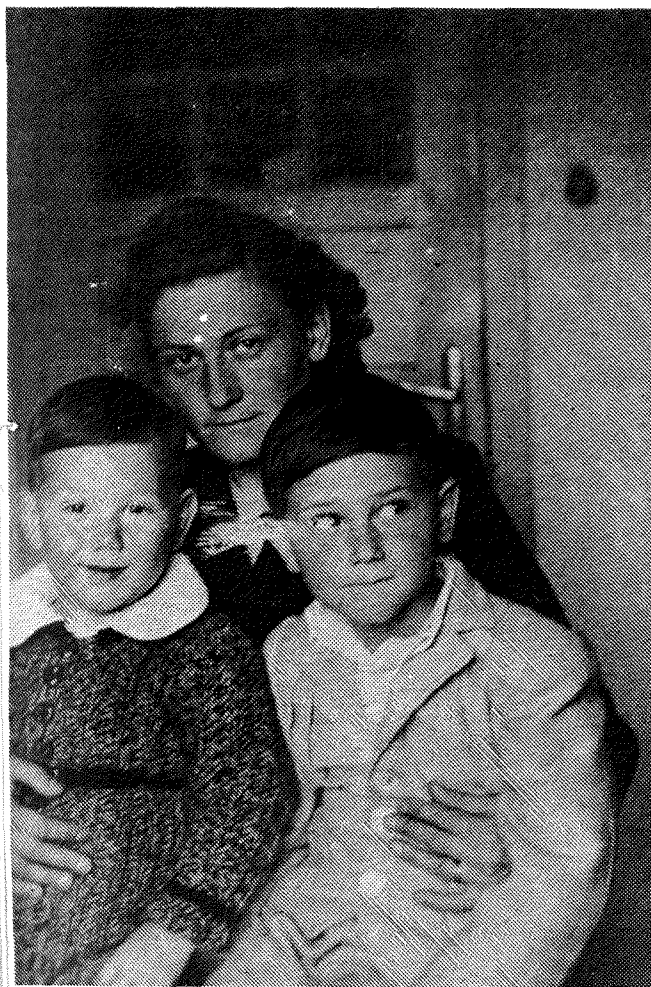
klonile

resničili, za kar ste se borile. Ne viharja.

Le otroka sta ji ostala

Dr. Erna Primožič se je rodila 12. decembra 1913 v Gradcu. Mladost pred prvo svetovno vojno. Kruha ni bilo in družina se je selila iz kraja v kraj: Šmarje pri Jelšah, Ljutomer, Murska Sobota. Gimnazijo je končala v Mariboru. Tudi pet semestrov medicine. Ni bilo denarja, da bi nadaljevala študij. Poročila se je,

Ostala je sama... Erna Primožičeva, z Marjanom in Milanom

»Rodila sem Marjana in Milana, se preselila k staršem v Mursko Soboto,« pravi.

Običajna življenjska zgodba. Govori počasi in tiho, kot da bi hotela podčrtati nepomembnost povedanega. Iz njenih oči gledata blagost, toplina. Občudujem mir na njenem obrazu.

Spominja se hišnih preiskav. Šumenjaki. Bili so napredna družina in nenehno pod policijskim nadzorstvom.

Le zakaj je tako skopa v besedah o sebi in svojih? Poskusim z vprašanjem.

»Slobodan je bil vaš brat in triindvajset let je imel, ko so ga ubili... Kakšen je bil?« Slobodan Šumenjak-Feks, narodni heroj.

Tišino prekine Dragica Rometova. »Postal je tak fant, da bi gore premikal.«

Gimnazijec, skojevec od leta 1939. V Vaneči se je zgodilo, deset kilometrov severno od Murske Sobotice. Skrili so se v vinogradniško hišico, da se odpočijejo. Izdaja. Dne 20. oktobra 1944 je bilo, ko so jih obkolili

dr. Erna Primožič danes in takrat

Madžari. Hudo je bil ranjen, mučili so ga... pa ni povedal, kdo je. »Oče, dajte mi nož,« je prosil kmeta, ki je bil tam. Tako je trpel.

»Veliko si prestala, Erna,« se spet oglasi tovarišica Dragica. »Zakaj molčiš?«

Pripoved je pretresljiva;

Mati Ano, rojeno Lacko, očima dr. Slavka Šumenjaka, brata Mirana in moža dr. Otmarja, so odpeljali v internacijo. Nobeden se ni vrnil. Le otroka sta ji ostala. Zanju je morala delati, se boriti.

Bil je to tih in neizprosni boj matere, ki je domovini dala svoje najdražje.

»Živel smo v majhnem kabinetu v Murski Soboti in... nisem jima imela dati kaj jesti... Marjan je bil hudo bolan,« pripoveduje. »Posebnih želja nisem imela, ostala je le sla po maščevanju. Samo, da bi vzdržala. Vzdržala. Tako sem govorila.«

In ko je zvedela za vse te smrti, ni hodila v črnem: »Nobena barva ni tako črna, da bi z njo povedala to, kar čutim.«

Le kako je zmogla? »Mami, ne boj se, branila te bova,« sta govorila Marjan in Milan. Ob pogledu nanju je postajala močnejša. Samo zanju se je tresla, ne zase. Spominja se tistega žalostnega oktobrskega dne. V trdi temi se je odpravila v Vanečo. Otroka, štiri in šest let sta imela, je pustila doma. Strah za otroka in solze za brata... hodila je kot slepa. Ko se je vrnila, sta še spala.

Svoboda. Očim je bil v Pragi in poslala mu je pesmarico partizanskih pesmi. Prebral jo je, se zgrudil.

Grobov nimajo, samo spominske plošče, v tujini.

Ena želja se ji je izpolnila: Marjan in Milan sta zrastle v imenitna fanta. Komunista. Tudi sama je, ob otrocih, doštudirala medicino.

»Tako je bilo v tistih temnih dneh... In danes, tovarišica Primožičeva?«

»Preveč zahtevni smo postali in pravega smisla življenja kot da ne poznamo... to boli,« razmišlja. »Pogumnost in skromnost zdaj nista nič manj potrebni.«

»Vera, pa ni povsod tako,« nadaljuje Dragica Rometova.

»O sebi govori in svojih. Pogled tvojo Marjeto in Lojzko, na vodilnih delovnih mestih sta, komunistki... takšni snahi imaš, da ju je treba iskati. Se spomniš proslave osmega marca v Krki? Dva tisoč žensk se je zbralo in ko smo se spominjali narodnoosvobodilnega boja, si videl solze v očeh. Imaš biti na koga in na kaj ponosna, Erna.«

Rdeč nagelj ob slovesu. Za dr. Erno Primožičevo, Dragico Rometovo, Drago Ulčar-Sonjo. (Ni ga vetra, ki bi odnesel to, kar smo uresničili, za kar ste se borile. Ne viharja. Preveč je bilo trpljenja. Kajne?)

Milena Štrajnar

In kadar je spregovorilo srce, je Draga Ulčar-Sonja napisala pesem:

OČETU V SPOMIN

*Graščina stara, kako pohotna si postala,
kaj storili so ti ti ljudje,
da si jih v okove vse vkovala.*

*Kaj storil ti je oče moj,
da si ga v sive stene zajezila,
mučiti od Nemcev si ga ti pustila.*

*Vem, da ničesar ni mi storil oče tvoj,
a pomagati mu jaz ne morem,
in moje stene bojijo se ječanja.*

*Sem le graščina stara,
ki bi rada vsem pomagala,
strla stene bi, da svobodni bi postali vsi.*

(»Tako j leta 1941 so očeta Alojza zaprli v begunjske zapore... To so bili tudi prvi trenutki mojega pesnikovanja.«)

SIN

*Mati, kaj si mi storila,
da si v tem času me rodila,
zdaj nisem več tvoj sin,
samo številko sem dobil.*

*Vem, moj dragi sin,
da le številko si dobil,
a bodi mi ponosen sin,
da kot Slovenec si se ti rodil.*

*Vedi, sin moj dragi,
da številka bode že zbledela,
tam bo roža ti vzcvetela,
samo da ponos ohraniš ti boš svoj.*

*Mati, ne skrbi ti za mene,
ne bodo mi ranili ponosa mojega,
ker rodil sem se kot človek,
ne številka njihova.*

(»Ko se je Jeseniško - bohinjski odred leta 1945 meseca maja premikal na Koroško, smo na Korenskem sedlu srečali internirance... Takrat sem jih prvič videla, sestradane, izmučene. Peš so se vračali v domovino.«)

V JEČI

*Mlad sem še, pa že trohnim v ječi,
nihče ne sliši mojih klicev,
nihče ne čuti mojih bolečin,
le moja trdna volja vse premaga,
da se ne strem od bolečin.*

*Kaj tujci ste mi vi storili,
da na svoji zemlji nisem gospodar,
zakaj v ječo ste me vi pahnili
in svobodne moje misli
ste v okove te strnili.*

*O, kako krut je ta čas,
sovražim ga v globino duše,
strl bi okove trdne,
bos bi šel po zemlji svoji,
klical bi na glas: »Svoboda je prišla med nas!«*

*A to so le sanje bežne,
ujetnika v temni ječi,
ki hrepeni dočakat svobodne dni,
zato tovariši le v boj,
da strli boste mi okove in rešili hladnih sten.*

(»To pesem sem napisala v spomin na jeseniške skojevece, ki so jih leta 1942 ustrelili v Dragi.«)

Več pesmi Drage Ulčar-Sonje je bilo objavljeno v odrednem glasilu »Izpod Triglava«, nekaj na bataljonskem stenčasu, veliko pa jih je recitala na mitingih. Pravi, da še vedno rada pesničuje.

Tri tovarišice. Ivanka Kozar, Jelka Kutin in Ivica Kogoj-Marjanca, so mi pripovedovale o svoji mladosti. O vizijah in poteh življenja – in boja.

Iz različnih sredin so zrasle in vendar so imele v tistem odločilnem času druge svetovne vojne mnogo skupnega.

Je bila to intuicija ali zavest? Je bil to odgovor na nasilje in skrajno zgoščen stoletni klic po neki drugi svobodi? Tudi same ne bi vedele odgovora na to. Bile so deklice, dekleta. Komaj se jih je dotaknila prava pomladna ljubezen. Komaj so začele stopati v svet odraslih, ko jih je dohitela vojna.

Vojna! Ta črna spremeljevalka človeške zgodovine, to posebno stanje v človeškem življenju, ko se vsakdanjost umika v sanje in se nočne more spremene v resničnost.

... In mislim si, kako so srečne. Zakaj ostale so žive – Ivanka, Jelka, Marjanca. Prestale so vse preizkušnje in živijo življenje, za katerega so se borile. Razkošje, ki si ga prisluži le malo generacij.

★

Ivanka Kozarjeva je doma z Jesenic. Majhna je bila, pa se vendar spominja štrajkov v železarni, ko je tudi sama nosila tja hrano znancem. Spominja se rdečega prapora KPS...

Komaj dva meseca je bila poročena, ko se je začela vojna.

»V revščini sem zrasla in komaj sva si začela načrtovati boljše življenje, je prišla vojna.«

Njen mož, ki je bil že pred vojno »rdeč«, jo je prvi usmerjal in tudi prepričal, da bo treba v boj za nov in boljši svet.

Prav kmalu pa se Ivanka zgodba preseli iz okolja aktivističnega dela na terenu, v begunjske zapore in koncentracijsko taborišče Ravensbrück.

»Najprej so (leta 1942) aretirali mamo in jo izselili.« Krvavi zasliševalec Druschke je že strahoval po Jesenicah in okolici. Tudi Kozarjevo Ivanko je zasliševal, vendar je imela srečo, da jo je odnesla brez udarcev.

»Tistega dne, ko so naši likvidirali takratnega jeseniškega župana Lukmana, smo v zaporu plesale od veselja...« Že naslednjega dne pa so jih odpeljali v Begunje. Od začetka aprila 1942 pa do srede junija je bilo Ivanino domovanje v celici številka 16. Potem pa... Ravensbrück!

V tistem taborišču, kjer so vsi hudiči zaplesali svoj peklenjski ples z najnizkotnejšimi nagoni esesovskih morilcev, je Ivan-

ka Kozarjeva nekajkrat za las ušla smrti.

Dobila je tifus pa je utekla krematoriju. Ob razkladanju blaga z železniških vagonov je nesrečno stopila med dva vagona, ki bi jo bila do smrti stisnila, ko je ne bi potegnil stran ravno najhujši esesovec.

V tistih grozovitih razmerah je bilo najvažnejše – preživeti. Vendar je vsaka najmanjša kretanja ali dejanje, ki je bilo v škodo okupatorja, vlivalo pogum.

Proti koncu vojne, ko je bila Ivanka v šiviljski delavnici taborišča, je »vse od kraja delala narobe«...

Taborišče so osvobodili Rusi. Pot vrnitve v domovino je bila težavna... še na zadnji postaji pred jugoslovansko mejo so jih bežeči belogardisti prepričevali, da je bolje – ne vračati se.

Šestega junija 1945. leta se je iz Ljubljane pripeljala na Jesenice na kupu kozarcev za vlaganje – s kamionom. Domov? Doma ni bilo več... življenje je bilo treba začeti znova.

Danes je Ivanka Kozarjeva v pokoju. Živi sama, a ima mnogo prijateljev in tovarišev. Za njo so najhujše vojne pa tudi življenjske preizkušnje. Njen obraz odseva umirjenost in odločnost. Še vedno je družbenopolitično aktivna.

Tisti čas, pred petindesetimi leti, je bila udeleženka pohoda jeseniške Cankarjeve čete na Stol in je ena od petih še živih udeležencev zimskega pohoda. Letos je bila na spominskem pohodu že deseti in je zato prejela tudi plaketo. Meni pa, da bo (s plaketo ali brez) hodila na Stol, dokler ji bo pač zdravje dopuščalo. Mi ji želimo, da bi bilo to še mnogokrat.

★

Jelko Kutinovo gotovo pozna marsikdo bolje kot partizansko učiteljico Jelko.

Že takoj po končanem učiteljsku je zaradi svoje napredne usmerjenosti dobila le mesto učiteljice enorazrednice v Selah pri Hinjah.

Vojna je z nezmanjšanim sunkom udarila tudi v tiste odročne kraje. Jelka je postala že leta 1941 članica rajonskega odbora OF. Pot učiteljice jo je vodila z grosupeljskega v Knežjo vas rpi Trebnjem.

Ob kapitulaciji Italije se je vrnila domov na Škofljico, kjer je, kakor vsa njena družina, delala za OF. Postala je ravnateljica osnovne šole na Škofljici in bila ravno takrat tudi sprejeta v partijo.

Z dekretom so jo zaradi nevarnosti izdaje poslali v partizane – Levstikovo

Nič ni nepremagljivega

brigado. S to brigado se je borila tudi v bojih na Hrvaškem (Delnice, Crni luk...).

Vojne slike si sledijo: zlati koruzni hlebec kruha na Hrvaškem, kjer sicer ni bilo hrane, učiteljavnje v gostinski sobi v Žerovnici, pisanje spričevala (pred tremi leti jo je obiskala nekdanja učenka in ji pokazala spričevalo SNOS z njenim podpisom)...

Ivanka Kozar

Jelka Kutin

Učiteljica Jelka se je v partizanih tudi poročila. Bilo je poletje 1943. leta na Babnem polju. Trije pari so se poročili takrat. Vse je bilo z dokumenti in slovesno.

Takrat, ko se je vrnila učiteljevat v Žerovnico, že poročena, jo je še vaški kaplan nagovoril z »gospa«, kar je pomenilo, da je priznal ljudsko oblast.

Pota partizanske učiteljice so Jelko Kutinovo pripeljala tudi v Vas-Far. Sama je stanovala v velikem šolskem poslopju in partizani so, malo za

šalo in malo zares govorili, da bi si ne upali, kakor ona, stanovati kar tako sami.

Že proti koncu vojne so dobili vsi prosvetni delavci dekrete za nastop na delovnem mestu »tako ko mogoče« (kar je pomenilo v svobodi). Proti Raketu, kamor je bila dodeljena, se je učiteljica Jelka napotila peš, ob Kolpi. Sedmega maja je prispela na Babno polje. Srečala je partizana, ki je bil z av-

Ivica Kogoj-Marjanca

tom namenjen proti Ljubljani (za katero so govorili, da je že osvobodjena), obljubljenemu mestu vseh partizanov. Javila se je na terenu in zaprosila za obisk Ljubljani. Dovoljenje je dobila in se s tistim borcem po peripetijah z avtomobilom pripeljala do Vrhnike. Tam so ju ustavili borci Hercegovske divizije in povedali, da je pred njimi še vedno umikajoči se sovražnik.

»Takrat, ko je zapela kukavica, sem se znašla pred ljubljansko pošto, sredi razposajenih in srečnih obrazov.«

Ni in ni se mogla odpraviti proti domu, k materi, odtegniti se tisti veliki skupni sreči.

... In kakor vso vojno, je Jelka Kutinova tudi po vojni nadaljevala svojo ustvarjalno in delovno pot med prosvetnimi delavci. Učila je v Ljubljani, bila ravnateljica slovenske osnovne šole v Beogradu, učiteljica v Jaršah pri Ljubljani, na OŠ Borisa Kidriča v Ljubljani, kjer je sodelovala že pri naporih ob gradnji šolskega poslopja. Ves čas pa je bila in je še vedno družbenopolitično aktivna. Že nekaj let je v pokoju, a družbenih obveznosti ima še vedno celo vrsto. Med drugim je tudi predsednica krajevnega odbora ZB Savsko naselje v Ljubljani.

★

Natanko 28. maja, leta 1942 je postala Ivica Kogoj-Marjanca. Ime Marjanca sta ji dala Dušan Kveder-Tomaž in komandant Stane.

Skojevka je postala že 1941. leta in bila članica rajonskega odbora OF Dobrunje-Bizovik. Potem je bila od februarja dvainširidesetega kurirka tovariša Ivana Mačka-Matiče. Kot kurirka je med drugim vodila v partizane tudi nove tovariše, ki jih je prevzela na oni strani bloka pri Podlipoglavu.

Sestnajst let ji je bilo ob začetku vojne. Septembra 1942. leta je postala partijska kandidatka, ves čas pa je bila tudi sekretarka Skoja. Septembra je prešel njen bataljon – »Vareto« – v sklop Gubčeve brigade. Postavili so jo za politdelegatko voda. Že v decembru pa je napredovala v pomočnico komisarja čete.

Kurirka, bolničarka, partizanka Marjanca. Drobna in nasmejana, tudi danes vsa mladostna in živahna. Spominja se vsega – imen, obrazov, krajev in bitk. Živijo podobe bitke za Jelenov žleb. »Tam sta nam padla komandir in komisar 1. čete Jug in Roman.« Na mesto komisarke so imenovali Marjanco. Poti so jih vodile v Belo krajino, na Rog... v vasi Štrbce je padla njena soborka in odlična tovarišica Mira Rodetova iz Mlačevega.

Dan pred kapitulacijo Italije so napadli Mirno peč in tam je padel Zvonko Vrečko-Tinč. To je bil za partizanko Marjanco eden najbolj žalostnih trenutkov med narodnoosvobodilnim bojem, poleg tistega, ko je zvedela, da so ji mamo ubili beli in, da je oče umrl v Reniciji.

»Sicer pa sem v Gubčevi sodelovala tudi v kulturniški skupini, ki jo je takrat vodil pisatelj Ferdo Godina.« Po kapitulaciji Italije so več borcev poslali v novoformirano Železničarsko brigado;

med njimi tudi Marjanco, ki je takoj postala skojev-ska sekretarka brigade.

»Vsi smo bili enaki in vsi smo imeli enake možnosti za napredovanje. Za vse so veljala enaka pravila – straže, dežurstva, partijske dolžnosti,« meni Marjanca Kogojeva.

Vse je neizbrisno, ves boj, vsi tisti enkratni tovariši in tovarišice. Vedno pa si človek izbere iz spomina najdražje. Tisto, kar posebno skrbno čuva in pomni ter tudi raje pripoveduje. Tako je tudi z našo Marjanco. Mogoče si je predstavljati, kakšen ponos je, če te izvolijo v glavni odbor Zveze mladine Slovenije in te pošljejo na tečaj – v Kočevski Rog. Mogoče si je tudi predstavljati veselje dobre skojevke, ko je zvedela, da bo članica delegacije za kongres USAOJ, (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije)

kjer bo prvič v življenju videla vrhovnega komandanta, tovariša Tita.

»Na poti delegacije proti Gradcu sem ob cesti prepoznala komandanta Staneta. Poklical me je iz vrste in me povprašal kako mi gre. Potihem je nekaj šepnil kurirju, ki se je kmalu vrnil iz bližnje hiše z veliko čokolado. Bilo je darilce za srečno pot. To je bilo moje poslednje srečanje s slavnim komandantom Stanetom.«

Pot delegacije je skozi mnoge težave vodila delegacijo slovenskih mladincev v Drvar. Prijetno presenečenje jim je pripravil tovariš Kardelj, ki jim je poslal nasproti kamion, s kakršnim so se mnogi prvič peljali. »Bili smo mladinci iz vse Jugoslavije in prvič sem videla Tita. Vsa težka pot tja in nazaj ni odtehtala tistega doživljanja.«

Vso pripoved o svoji partizanski poti je bila tovarišica Marjanca mirna in šele, ko sva spregovorili o svobodi, so jo premagale solze. Bila je ena od tistih, ki ji je vojna vzela oba starša in brata. V Ljubljano je prispela zgodaj zjutraj 13. maja 1945. Sredi praznega kongresnega trga je stala in se ni mogla odločiti, kam naj jo tovariši odpeljejo. Doma ni bilo nikogar, to je vedela. Kam torej? Tistih nekaj kilometrov poti do Sneberij ji je bilo daljših kot prenekateri od partizanskih maršev. Bo našla vsaj sestro?

... Našli so se še trije – dve sestri in brat. Veselje je premagalo žalost za tistimi, ki so ostali pokopani v okrvavljeni zemlji.

Življenje je čudežno. Zagrinja nelepo preteklost in poraja vedno novo, lepo. Rodijo se otroci, nove skrbi in veselja z njimi. Gradi se porušena domovina, delo, delo, delo! Partizanka Marjanca je bila po vojni aktivna tudi, ko ni bila več mladinka in je 18 let spremljala svojega moža po vsej Jugoslaviji na vojaških dolžnostih.

B. Ž. J.

Zločini Kozakov v Prlekiji

Proti našemu skupnemu boju za osvoboditev fašističnega jarma, se je borilo stotisoče dobro oboroženih okupatorjevih vojakov in domačih izdajalcev. Toda tudi najhujši teror nemških nacistov, mučenje, zapiranje, streljanje... ni moglo več pogasiti plamena narodnoosvobodilnega boja v Prlekiji. Domačini so iz meseca v mesec bolj spoznavali pogubno politiko okupatorjev in vedno bolj podpirali borce NOB in osvajalo idejo Osvobodilne fronte, ki so jo širili tudi številni domači aktivisti.

Nemci so zasedali vsa mesta v državni upravi, policiji in številnih drugih javnih službah. Vsi pa so skrajno brezobzirno ravnali s slovenskim prebivalstvom. Uboji, požigi, zapori, so sicer povzročali med domačimi strah in trepet, toda ta strah je rodil še večji odpor.

Z bajoneti se marsikaj lahko stori, le sedeti na njih se ne da!

Že v prvem letu vojne se je širila okupatorjeva propaganda, češ, kako so osvobodili Spodnjo Štajersko in kako so Slovenci srečni v tem velikem nemškem raichu. Seveda pa so pri tem zamlčali, da je to »zadovoljstvo« Slovencev v velikem reihu zahtevalo od okupatorjeve oblasti nenehno krepitev državnega aparata, še posebej pa žandarmerijo in policijske službe.

Pred vojno je bila žandarmerija v Prlekiji le v Ljutomeru in še nekaterih večjih krajih. Med vojno pa so bile te žandarmerijske postaje gostejše, posadke v njih pa številnejše. Da bi ukrotili »zadovoljno« slovensko ljudstvo v Prlekiji so morale priti na pomoč poleg gestapa še močne posadke »Wehrmanschafta«, redne vojske in graničarjev. Upor proti okupatorju se je kljub vsemu širil.

Kozaki naj bi napravili red

Septembra 1944. leta so nemškimi oblastnikom prišli na pomoč še Kozaki, da bi v Prlekiji zatrli upor in napravili red. Ti Kozaki so bili ostanki enote privržencev ruskega generala Vlasova, ki je izdal svojo domovino ter prestopil na nemško stran. Med njimi pa so bili tudi jugoslovanski ustaši in četniki, ki so se borili proti partizanom. Kozaki v Prlekiji so pripadali tretjemu eskadronu »Polizei Reiterabteilung Serbien«. Njegov komandant je bil kapetan Schlidowski, njegov namestnik pa poročnik Friemerman.

Koliko je bilo Kozakov v Prlekiji?

Po podatkih, ki jih je zbral profesor Drago Novak in objavil v knjigi »Prlekija v NOB« je prišlo na območje sedanjih občin Ljutomer in Gornja Radgona kar 346 Kozakov, ki so se nastanili v Ljutomeru, žrebčarni na Moti, Bučkovcih, Vidmu ob Ščavnici in v Gornji Radgoni. V teh jesenskih dneh 1944. leta bi Nemci te Kozake nujno potrebovali na drugih bojiščih, kar je velik in dovolj zgovoren dokaz, kako so bili še bolj nujno potrebni tu sredi uporne Prlekije.

Kozaki so imeli neomejeno oblast

Nemci so dali Kozakom v Prlekiji neomejeno oblast. Lahko so ropali in obdržali plen zase. Zato pa so seveda morali voditi najostrejšo borbo proti partizanom, njihovim družinam in somišljenikom. Za vsa zverinska

početja pa niso odgovarjali nikomur!

Nemška oblast pa je še s posebnim zadovoljstvom opazovala grozodejstva ruskih izdajalcev, češ, naj ljudje vidijo in spoznajo, kakšni so Rusi.

Domači kmetje so morali oskrbovati Kozake s slamo in senom ter zrnjem za njihove konje. Nositi so jih morali žganje in vino. Tudi mesa jim ni bilo nikoli dovolj. Kljub vsemu pa so velikokrat še vdrli v hiše in jih izropali.

Kozaki so bili najbolj zvesti psi gestapovcev. Njihove ukaze so izvrševali do podrobnosti. Pojavljali so se v večjih skupinah.

Nekajkrat smo Kozake poskušali pridobiti na našo stran. Naša prizadevanja so bila brezuspešna. Toda marca in aprila 1945. leta, so tudi Kozaki jeli spoznavati, da bo kmalu konec njihove neomajne oblasti. Zdaj so oni začeli iskati zveze z nami. Toda mi smo vse to odklanjali, kot smo tudi odklanjali zveze z zadnjih mesecih vojne z vsemi ti-

stim domačini, ki so bili prej naši sovražniki.

Bili so pravi krvniki

Kozaki v Prlekiji so bili dobro oboroženi. Skupina 15-20 mož je imela tudi konjsko vprego in na njej težke strojnice z veliko streliva. Kot borci so bili zelo hrabri, vendar pravi krvniki. In to ne samo proti oboroženim partizanom, temveč tudi proti civilnemu prebivalstvu. Vreči živnega človeka v ogenj je bilo za njih prava zabava!

Težko delo aktivistov

Tretjega februarja 1945. leta smo v nekem boju v Logarovcih težko ranili njihovega komandanta kapetana Schlidovskega, vendar smo ga pustili živnega, medtem ko so Kozaki vse naše ranjence, če so jim le prišli v roke, zverinsko ubili!

Pri Ribičevem mlinu v Cezanjevcih so se spopadli aktivisti in Nemci

Prelogovo mamo z Grlave so kazaki živo vrgli v gorečo domačijo

Ljutomer, središče Prlekije

Tudi gestapovci, žandarji in drugi niso bili skoraj nič manj prizanesljivi pri preganjanju Slovencev kot Kozaki. Dobro so imeli organizirano vohunsko službo, žal tudi med Slovenci in prav zato je bilo gibanje partizanov, aktivistov in kurirjev izredno težko, posebno še od marca 1945 do osvoboditve, kjer so bile domala v sleherni vasi močne nemške vojaške posadke s kvislinškimi enotami.

Kozaki – prvi barbari v novejši zgodovini

Zagotovo bo čas, ko so Kozaki v Prlekiji ropali, požigali, ubijali in terorizirali prebivalstvo, zapisan v naši zgodovini s krvavimi črkami kot najbolj tragično obdobje v celotni okupaciji. Kozških krvolokov tudi naše prihodnje generacije ne bodo pozabile, kajti spomin na njihova storjena grozodejstva se bo prenašal iz roda v rod.

Naj ob tem naštejemo le nekaj zločinov Kozakov, ki so jih storili v Prlekiji nad domačini:

Osmega decembra 1944 so gospodarja Ignaca Lipovca iz Podgradja prebodli na domu z bajoneti in vsega razmesarjenega vrgli v obcestni jarek, domačijo pa najprej izropali, zatem pa zažgali.

Petega januarja 1945 so kmeta Janka Preloga iz Grlave po spopadu s partizani vrgli živnega v gorečo hišo, kjer so v ognju umirali tudi ranjeni partizani. Zverinsko so mučili in ubili njegovo ženo Emilijo.

Komaj deset dni po tem dogodku so Kozaki sodelovali pri streljanju talcev v gozdu nedaleč od Ljutomeru. Le teden dni za tem pa še pri streljanju talcev v Ivanjkovcih.

Tretjega februarja so Kozaki vodili borbo proti partizanom v Logarovcih, kjer so ubili zakonca Žalik, ranjenega partizana Cirila Jurešo pa so mučili. Med drugim so ga tudi privezali za voz in ga odvlekli v Ljutomer, kjer so ga na Glavnem trgu obesili, ranjeno partizanko Vido Petje pa nekoliko pozneje ubili.

Predzadnji februarjski dan 1945. leta so v Pristavi zverinsko mučili in nato ubili aktivista Mira Križaniča iz Borec, njegovo truplo pa vrgli v Ščavnico.

Na Cvenu so zagrozili vsem vaščanom, da jih bodo pobili, ker niso hoteli izdati, kje so pokopali padlega tovariša Ignaca Zmazka.

Osmega marca 1945. leta so v Bučkovcih ustrelili 19 talcev.

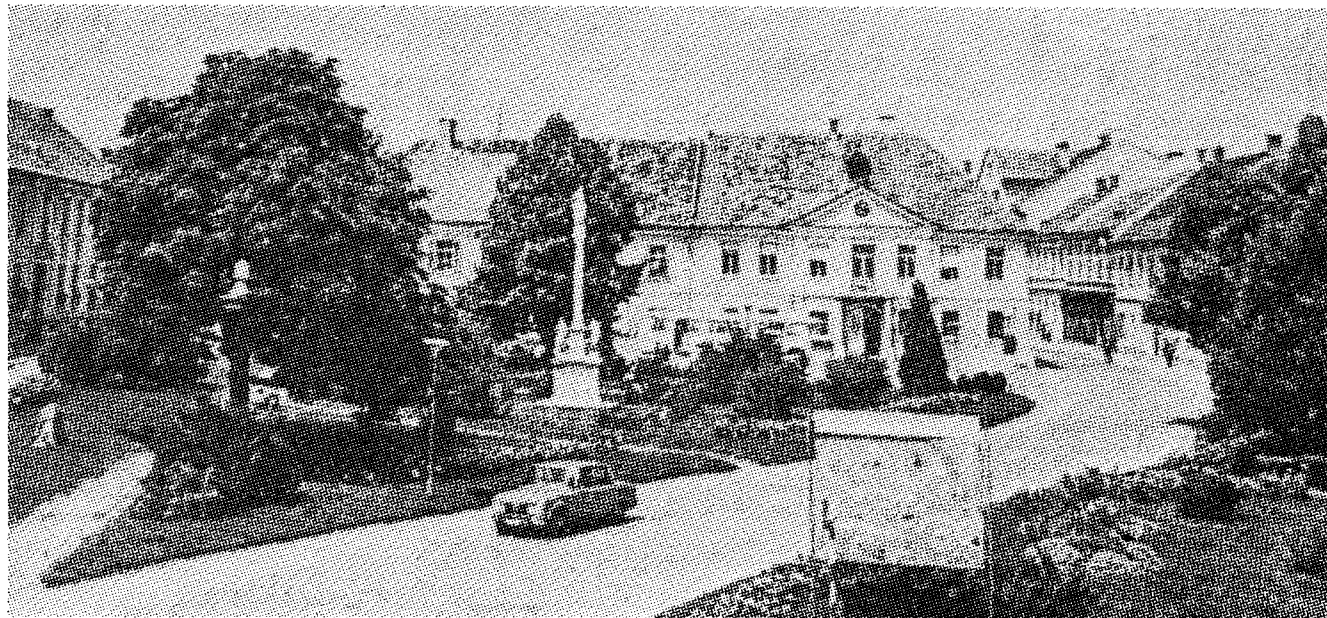
Dvanajstega marca istega leta so Kozaki napadli Šnajderjevo družino v Zasavcih. Gospodarja so ubili, člane družine zaprli, domačijo izropali. Pozneje so hčerki Marijo in Frančiško ubili ob Muri na Moti, skupaj z 19 drugimi žrtvami.

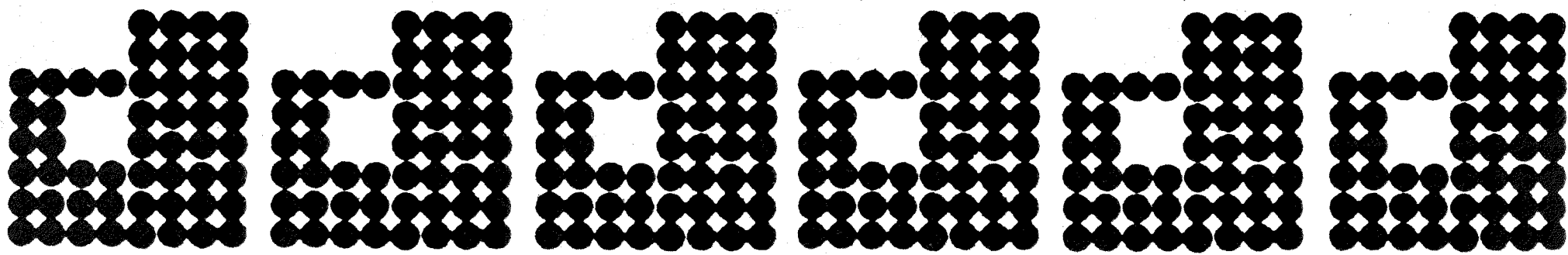
Dr drugega aprila 1945. leta so ubili Kozaki na Moti ob Muri 21 političnih zapornikov, kjer so skupaj mrtve in žive povezali z žico in jih pometali v de-ročo reko.

Dan za tem so v Vidmu ob Ščavnici ubili 12 domačinov...

Še in še bi lahko naštevati grozodejstva Kozakov. Toda ob osvoboditvi naše zemlje so postali iz krvoločnežev in gospodarjev veliki strahopetci. Le nekaj tednov pred dokončnim porazom so zapustili Prlekijo. Sovjetske oblasti so z njimi pravično obračunale, kajti vsi pripadniki sovjetskih narodov, ki so se borili proti rdeči armadi in s tem tudi proti svoji domovini, so bili obsojeni na smrt!

Rado Pušenjak

DELO

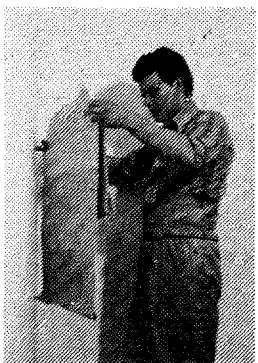
Tiska časopise, revije, knjige, publikacije, razglednice, prospekte in reklamne tiskovine.

Izdeluje enobarvne in večbarvne klišeje v najmodernejši tehniki.

Časopisno in grafično podjetje, Ljubljana

V sklopu podjetja je specializirani obrat za večbarvni tisk, lakirnica in plastificirnica.

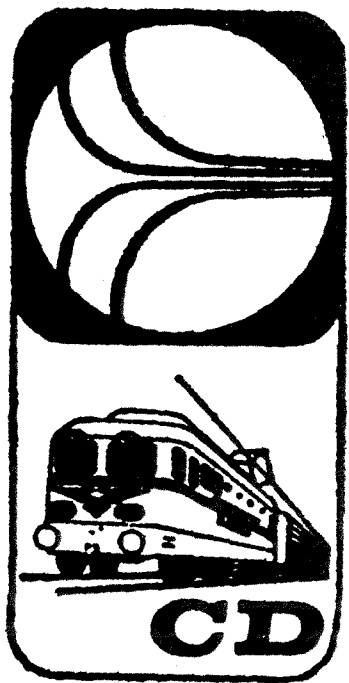
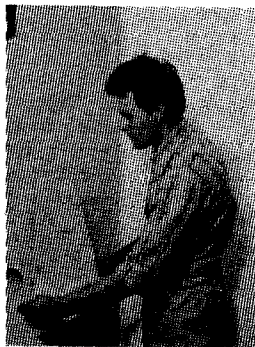
Izdaja osrednji slovenski dnevnik »DELO«, Teleks, Naši razgledi, revijo Avto, revijo Stop, revijo Jana, Zabavnik

vela tapete vevče
vela tapete vev
vela tapete
vela tapet
vela ta
vela

PAPIRNICA VEVČE, 61260 LJUBLJANA-POLJE

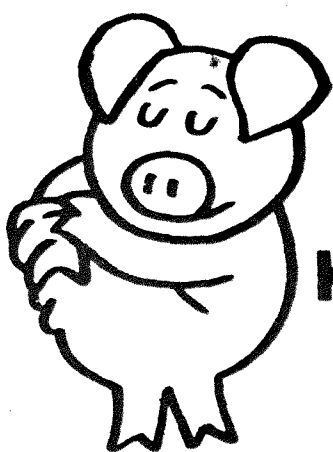
k
vela
tapetam
vela
lepilo

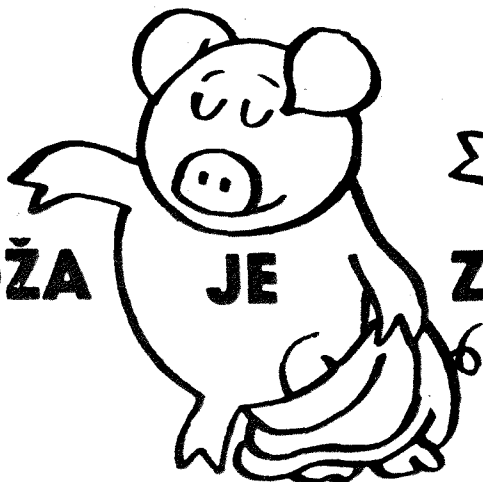
Železniško
gospodarstvo –
Centralne delavnice
Ljubljana o. sol. o.

TOZD ZA
VZDRŽEVANJE
VOZ DOBOVA o.
sol. o.

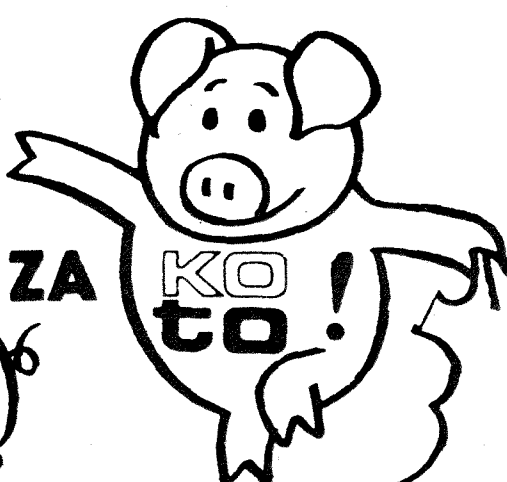
68257 DOBOVA, Dobova 53

KOŽA

JE

ZA

KO
to!

KO
to

KOTO koteks tobus
in zbiralnice
kmetijskih zadrug
odkupujejo svinjske
kože po ugodnejši
ceni kot prejšnja leta

KOTO koteks tobus proizvodno in trgovsko podjetje n. sol. o. Ljubljana, 61000 Ljubljana, Miklošičeva 5.
telefon: (061) 323-24

Ljudmila Lesar

Decembra lani je v Ribnici umrla tovarišica Ljudmila, rojena v Loškem potoku. Kot mladinka se je v letu 1943 vključila v aktivno politično delo. Bila je članica SKOJ in ZK.

Anton Krulič

V Grčarici je lani novembra umrl tovariš Anton, rojen leta 1929 v Grintovcu - Kočevje. Leta 1942 so ga Italijani aretirali in ga internirali v Trevzo v Italiji do oktobra 1943. Po razpadu fašizma je vstopil v enote NOV in bil do leta 1945 kurir. Po vojni je opravljal vrsto političnih funkcij, bil je sekretar krajevnih organizacij ZZB NOV Grčarice, odbornik občine in delegat. Ostali mu bomo hvaležni.

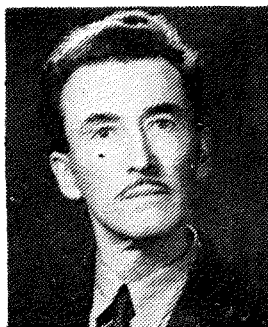
Miladin Sučević

Prve dni januarja smo se na borovniškem pokopališču za vedno poslovili od tovariša Miladina iz Primišlja blizu Karlovca. Že avgusta 1941 se je vključil v delo v NOV. Najprej je bil kurir, aktivist, zbiralec hrane in sodelavec pri organizaciji upora proti okupatorju. Boril se je na Kozari, po Bosni in drugje. Po vojni se je naselil na Dolu pri Borovnici in se vključeval v družbenopolitično delo. Prejel je štiri odlikovanja.

Andrej Rjavec

V novembru lani je na Slapu ob Idrijci umrl Andrej Rjavec, rojen leta 1880 v Šebreljah. Že leta 1942 je začel sodelovati z OF ter bil aprila 1943 interniran. Na njegovem domu so se med NOB zadrževale razne partizanske vojaške komande. Za sodelovanje v NOB je bil odlikovan.

Ignac Velikonja-Igor

Konec lanskega leta se je po hudi bolezni poslovil od nas član ZZB NOV Jesenice-Planž, rojen v Poljanski dolini. Že leta 1941 je začel sodelovati z NOB, medtem ko je k partizanom šel leta 1943, in sicer v 31. divizijo 9. korpusa. Boril se je v Vojkovi brigadi. Sodeloval je v bojih za osvoboditev Trsta. Demobiliziran je bil kot kapetan. Prejel je več odlikovanj. Veliko število občanov ga je spremljalo na zadnjem potu na Blejsko Dobravo.

Franc Turšič

Januarja letos je umrl Franc Turšič iz Borovnice, rojen leta 1915 v Brezovici. V NOB se je vključil leta 1941. Julija 1942 so ga aretirali in ga internirali na Rabu. Tu je deloval v taboriščni organizaciji OF ter pri formiranju in razformiranju Rabske brigade. Pot ga je privedla v Kočevje, kjer je ostal do oktobra 1943. Nato je bil do septembra 1944 borec 9. brigade. Ob napadu na Štampetov most je izgubil roko in se do konca vojne zdravil po bolnišnicah.

Po osvoboditvi se je vključil v razne družbenopolitične organizacije. Prejel je tri odlikovanja za hrabrost in požrtvovalnost.

Justina Čeh

Na pokopališču v Stožicah smo se poslovili od tovarišice Justine, rojene leta 1897. V OF se je vključila maja 1942 in postala kvartna blaginčarka in članica kvartnega odbora OF v Spodnji Šiški. Njeno stanovanje je bilo na razpolago rajonskemu komiteju in rajonskemu odboru OF. Leta 1944 so jo aretirali in dva meseca je bila zaprta v ljubljanskih zaporih, nato pa so jo odpeljali v Ravensbrück in od tam v taborišče Schönefeld.

Janko Pajer

V starosti 86 let je umrl Janko Pajer iz Idrije. Kot vojak v italijanski vojski v Catanzaru je od začetka oktobra 1943 deloval v akciji za odhod k partizanom med Slovenci v italijanski vojski. Februarja 1944 je tudi sam odšel v borbeno enoto. Iz Barija je s 3. prekomorsko brigado prišel v Dalmacijo in potem v Bosno, kjer se je udeležil bojev za Bihač in Knin ter zadnjih bojev v Ilirski Bistrici. Prejel je tri odlikovanja. Tudi za povojno družbenopolitično delo so ga odlikovali.

Janko Eržen

Na gorjanskem pokopališču smo se poslovili od tovariša Janka z Brega pri Žirovnici. Že leta 1941 je postal aktivist NOV, maja 1944 pa je tudi sam stopil v partizanske vrste. Boril se je na Koroškem, kjer so ga ujeli in je bil deset mesecev v taborišču. Še pred osvoboditvijo je prišel domov in spet stopil med partizane.

Po osvoboditvi je bil član in odbornik rdečega križa, član ZB NOV in član DU v Gorjah.

Vid Pirš

Pokopali smo ga v Zgornjem Tuhinju. Pred vojno je delal v Franciji. Že v letu 1942 se je vključil v NOG in v letu 1944 odšel med borce Šlandrove brigade. Dodelili so ga v partizansko bolnišnico na Štajerskem, pozneje pa v bolnišnico Tuhinjski graben, kjer je dočakal svobodo. Prejel je medaljo za hrabrost in medaljo za zasluge za narod. Tovarišem bo ostal v lepem spominu.

Jože Mlakar

Rodil se je v Ravnah na Bloški planoti. V 1. svetovni vojni je bil v ruskem vojnem ujetništvu. Ob okupaciji je bil med prvimi aktivisti NOP, za kar je bil tudi odlikovan. V času NOB so ga preganjali zaradi sodelovanja z OF. Dvakrat so mu požgali dom. Zaprt je bil v Belgijski kasarni. Od nje ga smo se poslovili na bloškem pokopališču.

Zvomimir Lasič

Pred vojno je sodeloval s preporodovci v Gorici, po italijanski okupaciji Primorske je bil vnet pobudnik protifašističnega odpora v zgornji vipavski dolini. Ob italijanski okupaciji je bil zaprt s tigrovcem v Trstu, interniran v Cita S. Angelo, nato v Pizzoli. Tudi tu je organiziral OF. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Goče in delal kot referent okrožne finančne komisije.

Pokopali smo ga na Gočah.

V spomin Pavli

Iz vrst revolucionarnih žensk je spet omahnila tvorka naše sedanjosti, za katero je ostala brazda, ki jo je vrezala s svojim delom za nas vse.

Življenjski boj Pavle Mencejeve se je začel pred tridesetimi leti, ko je v delavski družini s sedmimi otroki v najzgodnejši mladosti okusila pomanjkanje in preganjanje.

Ne prej pa tudi ne poslej ji življenje ni prizanašalo.

Tako preizkušena je pričakala za jugoslovanske narode usodno leto 1941; postala je član komunistične partije, postala je trden steber revolucionarnega gibanja in zvest uresničevalec nalog njegovega vodstva.

Borci prvih partizanskih čet so dobro poznali Meto, poleg nje pa brata Jožeta in sestro Angelo in njihove sposobnosti, ko je bilo treba organizirati preskrbovanje partizanskih enot s hrano, obleko in zdravili, nemalokrat pa z orožjem in razstrelivom. Bodeče oči okupatorjev in njihovih ovađuhov zaradi neizčrpne iznajdljivosti ilegalke Mete, niso spoznale, da se za lepim obrazom ponosne delavke skriva najnevarnejša diverzantka, ki ne le da oskrbuje z orožjem in razstrelivom številne partizanske čete, ampak da tudi pred nosom okupatorskih vojakov, včasih pa celo z njihovo pomočjo izdeluje bombe, mine in razstreliva...

Vsa bojovita ljubljanska Spodnja Šiška in z njo povezani deli Ljubljane se je zalagala z orožjem in razstrelivom iz skrivališča v delavnici ilegalke Mete.

Meta je bila tudi obveščevalka. Neutrudno je zbirala podatke o delovanju in gibanju okupatorskih čet, njihovih namenih in o pripravih na akcije zoper partizane in jih nemudoma sporočala varnostni obveščevalni službi osvobodilne fronte. V njenem stanovanju so dobili zatočišče številni ilegalci, saj ni minil dan, da bi Meta ne skrivala ljudi, ki jih je iskala fašistična policija in ki so bili grozeča vest na življenje in smrt borečega se slovenskega naroda. Meta in njeno stanovanje sta bila najzanesljivejša javka za odhod k partizanom iz zamrežene Ljubljane.

Meta je v nenehni napetosti vztrajala. Zdržala je do januarja leta 1944, ko je tudi sama odšla v partizane.

Njeno povojno delo je bilo zlasti dragoceno na področju varstva borcev in vojaških invalidov. Razdajala se je vseh povsod, toda to delo ji je bilo najbolj pri srcu. Težko bi našli vojaškega invalida, ki bi ne poznal partizanke Mete. Od leta 1945 do svoje smrti se je nenehno borila za njihove pravice.

Za svoje zasluge in delo je dobila od predsednika republike več visokih odlikovanj, bila je nosilka Partizanske spomenice 1941.

Pri ljudeh, in zlasti pri borcih je vedno hotela ugotoviti, če jim je dobro. Vsak dan nam je dopovedovala, da je časa malo. Borcev je vsak dan manj, je govorila, zaradi česar je za preostale treba urediti vse tisto, kar še ni urejeno.

Ilegalka in partizanka Meta, Pavla Mencejeva je odšla. Svojega dela ni dokončala - kajti to delo bo trajalo, je rekla, dokler bo živ poslednji borec in revolucionar.

Slava njenemu spominu in njenemu delu.

RO ZZB NOV Slovenije

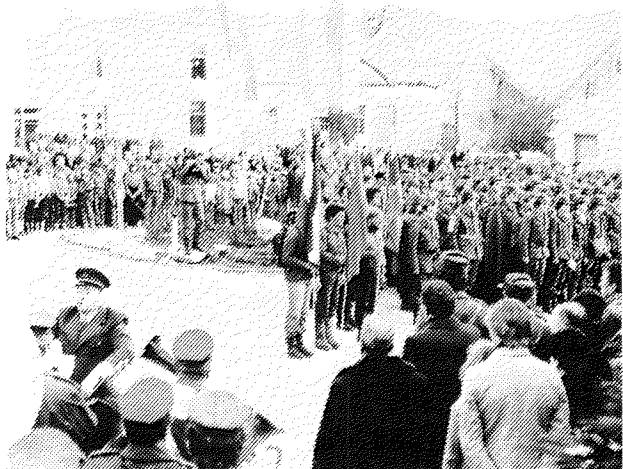
REČICA OB SAVINJI

Utrinek s pohoda po poteh Štirinajste

Udeleženci četrte etape so svoj zadnji kořak s pohoda po poteh 14. divizije ustavili ob spomeniku borcev v Rečici ob Savinji 23. februarja. Več kot 800 pohodnikov je na zaključni slovesnosti poslušalo govor tovariša Vlada Koširja. Pripravili so tudi bogat kulturni program.

Zadnjo etapo so prehodili mladi iz velenjske in mozir-ske občine.

TONE TAVČAR

Zaključna slovesnost v Rečici ob Savinji
Foto: T. Tavčar

IDRIJA

Večja zavzetost rezervnih vojaških starešin

Na februarjski seji predsedstva občinske konference ZRVS Idrija so obravnavali program dela posameznih komisij. Posebno pozornost bodo namenili idejnopolitičnemu in strokovnemu izobraževanju, področju splošne ljudske obrambe, varnosti in družbene samozaščite. Člani ZRVS se bodo morali vključevati in delati na vseh področjih v KS (Cerkno, Spodnja Idrija, Idrija in Črni vrh) in v organizacijah združenega dela, se vključevati v množična rekreacijska tekmovanja ter pohode (na Porezen 25. marca, na Vojsko 23. junija).

Ob praznovanju 30-letnice začetka organizirane obrambne vzgoje mladih bodo člani ZRVS pomagali pri delu obrambnih krožkov na osnovnih šolah v idrijski občini. Za normalno delo bo treba zveznim rezervnim vojaškim starešinam v Idriji zagotoviti primeren prostor.

SILVO KOVAČ

ŠEMPETER PRI GORICI

Prijatelji iz zamejstva

V Park hotelu v Novi Gorici je bilo že četrto tradicionalno srečanje zamejskih Slovencev – partizanov, ki so se borili v 9. korpusu in drugih enotah NOV, ali pa so bili aktivisti na terenu. Prispeli so iz Standreža, Podgore, Števerjana, Savodenj, Doberdoba, Gorice in drugih krajev. Zbralo se je več kot 200 udeležencev, med njimi več vidnejših predstavnikov DPO občine Nova Gorica, ZZB NOV, predstavnikov domicilnih enot in drugih. V imenu italijanskih partizanov je govorila Erika Pavlin. Poudarila je, da se pri njih zadeve posebne dobe borcev rešujejo vse od leta 1948, toda zelo počasi in neodgovorno. Njihovi borci po vojni niso mogli dobiti ustrezne državne službe, zato pa danes njihove pokojnine ne odgovarjajo potrebam življenjskega standarda. Tudi slovensko šolstvo je še problem v Benečiji. Kljub vsem pritiskom in nasilju pa se je slovenski živelj obdržal. To je dokaz, da sistemi padajo, narod ostane, je dejala Pavlinova.

Predsednik občinske konference SZDL Nova Gorica Lojze Lah se je zahvalil za velik doprinos borcev NOV onstran meje pri urejanju medsebojnih odnosov, sožitju ter reševanju skupnih zadev med sosedi.

Predstavniki ANPI so občinskemu odboru ZZB NOV Nova Gorica podelili srebrno plaketo Goriški grad, ki spominja na hude boje iz leta 1945. Predsednik ZZB NOV Mirko Remec pa je gostom podelil knjigo o razvoju Nove Gorice.

LEOPOLD KOTAR

ADLEŠIČI

Karlovaški tednik

V februarju 1979 je delovna organizacija informativne dejavnosti Karlovaški tednik in radio Karlovac odkrila spominsko ploščo na hiši Ivana Adlešiča v Adlešičih kot spomin na izid prve številke Karlovaškega tednika, ki je bil tiskan v njegovi hiši pred 35 leti.

Slovesnosti so se poleg velikega števila krajanov z obeh bregov Kolpe udeležili predstavniki družbenopolitičnega življenja občin Karlovac in Črnomelj, podpredsednik izvršnega sveta skupščine SRH Emil Lidviger in podpredsednik republiške konference Socialistične zveze Hrvatske Milan Rakas. Omenili so skovano bratstvo med NOB, delo karlovškega vojnega območja, okrajnega in okrožnega komiteja, bolnišnice in drugih institucij, ki so delovale od septembra 1943 do konca vojne v okolici Adlešičev. Krajan Adlešičev in okoliških vasi so stalno sodelovali s karlovškim območjem. Družinama Ivana Adlešiča in Antona Jakleviča so kot posebno zahvalo podelili plaketi Karlovaškega tednika.

Predsednik izdajateljskega sveta Karlovaškega tednika in radia Karlovac je podelil KO ZZB NOV Adlešiči, osnovni šoli Adlešiči in občinskemu odboru ZZB NOV Črnomelj spominske knjige »Osma Karlovačka udarna divizija«. Krajan Adlešičev pa so podelili Karlovčanom spominski prt z vezanim belokranjskim ornamentom.

ALOJZ CVITKOVIČ

GRIŽE

Učenci skozi slike in pesmi

Recitatorji osnovnih šol občine Žalec so priredili 23. februarja srečanje v Grižah. Učenci osnovne šole Šempe-ter so v počastitev 14. divizije in ob obletnici Kajuhove smrti recitali njegove pesmi, ki so jih spremljale slike s pohoda Štirinajste in klasična glasba. Učenci osnovne šole Velike Pirešice pa so z recitali in petjem predstavili vsako posamezno republiko Jugoslavije ob prikazu grbov in slik republik in federacije. Sledile so recitacije učencev ostalih šol v občini.

FRANC JEŽOVNIK

SPODNJA IDRIJA

Praznično smučarsko tekmovanje

Konec februarja je bil na Črnem vrhu nad Idrijo »Vojkov tek«, tj. tekmovanje v smučarskih tekah za prehodni pokal Janka Premrla-Vojka, primorskega narodnega heroja. Odzvalo se je več kot 120 smučarjev, med njimi tudi 70 letni Vincenc Rupnik iz Zadloga pri Črnem vrhu, nekdanji borec NOV.

Smučarsko tekmovanje je bilo le del prireditve v spomin narodnega heroja Janka Premrla-Vojka ob 36-letnici njegove smrti na Brinovem griču pri Črnem vrhu, kjer je podlegel težki rani, ki jo je dobil ob napadu na italijansko kolono v Beli pri Idriji.

Nekdanji borci Vojkove čete so se 24. februarja zbrali na Črnem vrhu.

Z zastavami okrašen Črni vrh je tokrat sprejel tudi nekdanje borce Vojkove čete.

Po tekmovanju je bila v zadružni dvorani kulturna prireditve in razdelitev priznanjin pokalov najboljšim tekmovalcem.

Proslava so organizirale družbenopolitične organizacije, krajevna skupnost in društva. Pokrovitelj je bila delovna organizacija IMP v Idriji. Učenci osnovne šole »Janko Premrl-Vojko« v Črnem vrhu so ob tej priliki izdali posebno glasilo »Mladi vojkovci«.

Ta dan bodo kot krajevni praznik vnesli v statut.

JANEZ JERAM

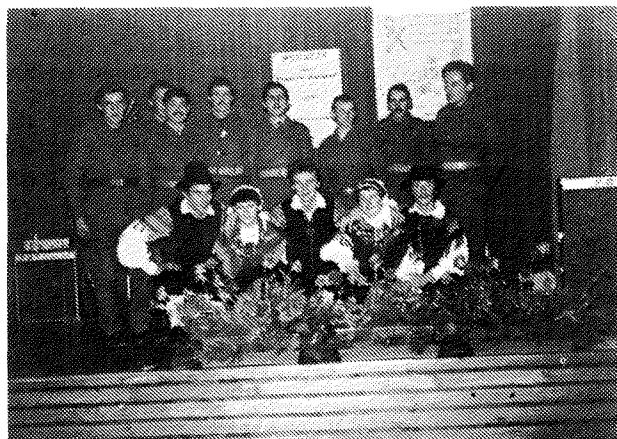
POSTOJNA

Tradicije NOB za današnjo rabo

Mladinska organizacija prometne sekcije Postojna je organizirala dve proslavi; eno ob rojstvu naše republike in drugo ob slovenskem kulturnem prazniku – Prešernovem dnevu. Sodelovali so učenci glasbene šole iz Postojne, pevski zbor upokojencev iz Pivke, mladinci prometne sekcije Postojna, sekcije za vzdrževanje prog Postojna in sekcije za varstvene naprave in telekomunikacije Pivka, oktet Bori iz Pivke in pripadniki JLA iz Postojne.

Tudi med NOB ni bil pozabljen Prešeren, Cankar, Gregorčič in drugi naši ustvarjalci, vse do Karla Destovnika Kajuha. Lepo je, da naša mlada generacija to tradicijo nadaljuje in jim ravno borčevske organizacije stojijo prve ob strani s svojimi izkušnjami. Žal pa imamo še mladih in tudi članov ZZB NOV, ki so sposobni, a nemi za vso ustvarjalnost. Zakaj?

I. M.

S proslave ob Prešernovem dnevu

KRANJ

Pozabljene žrtve

V kranjski občini bo letos prvič načrtno in usklajeno steklo prizadevanje za oživljanje naše bogate revolucionarne preteklosti. Svet za ohranjanje in razvijanje tradicij NOB in spomeniško varstvo pri občinski konferenci SZDL je po lanskih izkušnjah načrtno usmeril delo vseh dejavnikov s tega področja. Zajeta je knjižnica, muzej, zavod za spomeniško varstvo, šolstvo, taborniki, Glas kot osrednji medij javnega obveščanja, vse družbenopolitične organizacije, nekdanje partizanske enote z domicilom – gorenjsko vojno področje in Kokrški odred ter drugi.

Letos bo izšla prva številka Kranjskega zbornika, prikazali bi več razstav in prireditev, izdali bodo brošure na tematiko revolucije, obeležili 60-letnico ZKJ v Bohinju in 60-letnico SKOJ na Veliki planini, dokončali dela na 139 grobovih, grobiščih ter obeležjih itd.

Zgodovinopisec Ivan Jan je na seji opozoril na skoraj pozabljen, a pomemben dogodek iz NOB v neposredni bližini Kranja. Gre za veliko bitko v Udinborštu pri Kranju, kjer je 13. in 14. septembra 1942 padlo v neenakem boju z Nemci 25 borcev, 33 pa so jih zajeli. Kako dati tudi tem žrtvam obeležje?

KAREL MAKUC

JESENICE

Program dela komisije za interniranje

Na zadnji seji komisije za zapornike, interniranje in deportiranje pri občinskem odboru ZZB NOV so razpravljali o programu dela za letošnje leto ter o programu dela komisije pri republiškem odboru ZZB NOV.

Predvidevajo šestdnevni izlet v koncentracijsko taborišče Auschwitz na Poljskem.

Predsednica komisije Rezka Prešeren je obrazložila program, ki že soupada s prihodnjim letom, ko bomo praznovali 35-letnico osvoboditve. Pripraviti bo treba razstavo, ki naj bi prikazala vso našo težko preteklost, vse trpljenje našega naroda, a tudi vse junaštvo in požrtvovalnost naših ljudi v onih težkih časih. Ob tej priliki predvidevajo tudi izdajo skromne knjižice o nacističnih koncentracijskih taboriščih.

Na Ljubelju se bodo kakor vsako leto tudi letos srečali zaporniki, interniranci in deportiranci.

SREČKO ŠORLI

GRIŽE

Več vprašanj, več odgovorov

Konec februarja se je v novi dvorani Doma upokojencev Griže zbralo več kot 100 članov ZB NOV Griže. Uvodoma so navzoči počastili spomin Edvarda Kardelja in dvanajstih članov, ki so umrli v letu 1978. Nato so prisluhnili besedam predsednika Antona Ceterja, ki je pred njimi razgrnil delo organizacije v lanskem letu.

Organizacija ima 199 članov in tesno sodeluje z drugimi organizacijami in društvi v kraju pri proslavah, pohodih in izletih. Izstopa predvsem »obrambni dan KS« 29. maja lani in srečanje ob odkritju spominskega obeležja I. Stajerskega bataljona. Intenzivno dela na področju gojenja tradicij, zlasti uspešno je sodelovanje s šolo.

Postavljeno je bilo vprašanje: »Zakaj predvojni komunisti, skojevci, prvoborci in aktivni povojni delavci niso bili proglašeni za narodne heroje?« Pri tem so omenili Rudija Celinška-Urankarja, Albina Vipotnika-Strugarja in Ludvika Zupanca-Iva.

Tovariš Ivo se je zahvalil za pozornost in dejal, da je proglasitev sedaj nemogoča, glavno pa je, da ostaja tovaršтво.

Tovariš Urankar je v imenu občinskega odbora spregovoril o nalogah organizacije in poudaril stalno pripravljenost.

Ravnatelj osnovne šole »Nada Celinšek« je kot nalogo vseh, predvsem pa šole, označil ohranjanje in vraščanje organizacije v mlade.

Predstavniki PD Zabukovica je obrazložil program za letošnje leto. Predvideni so skupni pohodi, izleti borcev, planincev in mladine.

Tovariš Ribič je nato obrazložil vsebino glasil TV-15 in Obrambe ter ju priporočil.

Rešili so še nekatera vprašanja z zdravstvenega in socialnega področja.

FRANC JEŽOVNIK

LENDAVA

Občinsko tekmovanje

V počastitev 30-letnice vzgoje mladine za splošni ljudski odpor bo v Lendavi 14. aprila občinsko tekmovanje, ki ga organizira občinski štab za SLO.

Tekmovanje bo potekalo ekipno. Ekipa osnovnih šol bodo tekmovali iz vsebine programa prve pomoči in zaščite, v orientacijskem pohodu in streljanju z zračno puško. Ekipa šolskega kovinarskega centra Lendava ter ekipa izvenšolske mladine pa bodo tekmovali v poznavanju orožja in vojne opreme, v mladinskem mnogoboju in streljanju z vojaško puško. Vse sodelujoče ekipe bodo prejele priznanja občinskega štaba, zmagovalne pa praktične nagrade.

JOŽE ŽERDIN

LJUBLJANA

Zbirati spomine – nujna naloga

Odbor Južnoprimorskega odreda je na svoji redni seji konec februarja oblikoval stališča o monografiji odreda, ki jo piše Milko Štolfa. Tehtne pripombe k osnutku monografije je dal polkovnik Zdravko Klanjšček iz vojaškozgodovinskega instituta JLA v Ljubljani. Milko Štolfa je obljubil, da bo zapis monografije pripravil do letošnje jeseni, seveda če mu bo zgodovinska komisija odbora pri delu pomagala. Arhivski material je verjetno v celoti zbran, manjka pa še tisto, kar ni bilo zapisano v vojaških in političnih poročilih. Odbor je že večkrat pozval borce odreda, naj zapišejo svoje spomine, a odziva ni bilo. Zgodovinska komisija ponovno začne akcijo zbiranja spominov še živečih borcev.

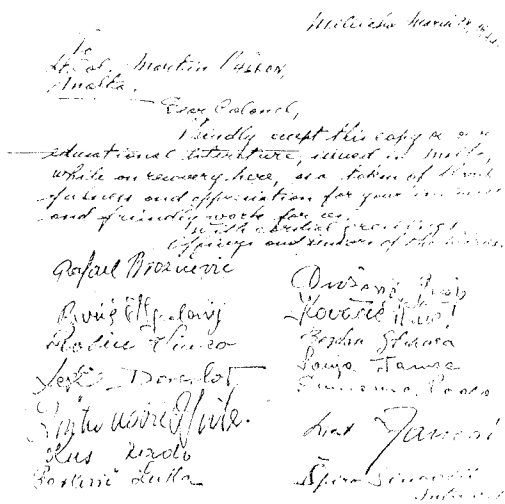
Odbor je v finančnih težavah. Na nobeno prošnjo za pomoč ni dobil odziva.

Na seji so govorili tudi o krajevnem prazniku Senožec in Dolenje vasi 2. junija. Udeležijo naj se ga tudi borci Južnoprimorskega odreda. Krajevni praznik je na obletnico nemške teroristične akcije v Dolenji vasi, ko so Nemci ubili in vrgli v gorečo hišo šest domačinov in dva borca JPO. Drugi bataljon JPO je kolono krvnikov pričakal v zasedi in vse, razen enega, uničil. Med padlimi je bil sam komandant Wachmannschafta za Slovensko primorje – obersturmführer Schwarzenbach.

Vsaake od bivših borcev JPO, ki misli, da bi lahko s spomini ali kako drugače pripomogel k uspešnemu delu odbora, prosimo, da svoje prispevke pošljejo na občinski odbor ZB NOV Sežana.

NANDE DOGANOČ

Doktor Martin Fallon ni pozabil na vas, tovariši

Poziv borcem NOB, ki so se zdravili v britanski vojni bolnišnici na Malti od konca leta 1943 do leta 1944.

Občinski odbor ZZB NOV Split je ustanovil posebno sekcijo borcev NOVJ, ki so se zdravili na Malti. Letos bodo organizirali slovesnost in izdali ustrezno publikacijo.

Ker je bilo med 700 zdravljenimi tudi precej Slovencev, prosimo, da se javijo s svojimi podatki na Republiški odbor ZZB NOV Slovenije, Ljubljana, Vrtača 11 ali pa neposredno na Opčinski odbor SUBNOR Split, sekcija boraca liječenih na Malti, Livanjska 5, 58000 Split.

Ko so Britanci, Američani in Sovjeti spoznali ogromen doprinos jugoslovanske vojske k njihovim uspehom, so našim borcem začeli nuditi materialno pomoč. Najpomembnejše je bilo sprejemanje težkih ranjencev NOV v dobro opramljeno zavezniško bolnišnico na Malti. Tu so začeli izdajati svoje glasilo »Glas jugoslovanskega partizana sa Malte«. V drugi številki glasila za marec 1944 je skupina 13 jugoslovanskih ranjencev objavila pismo doktorju Martinu Fallon, takratnemu komandantu bolnice in se mu zahvalila za vso pozornost in pomoč. Na toplo pismo tovariš Fallon ni pozabil. Sedaj živi in dela kot znan kirurg na Škotskem. Pred kratkim je poslal fotokopijo pisma. Morda bo kdo med podpisani našel sebe ali pa svojega tovariša.

V snegu na Snežnik

Veliki Snežnik je tudi letos bogato obložen s snegom. Z višino skoraj 1800 m kraljuje daleč okrog in do Julijcev pa tja do Velebita je ni gore, ki bi mu zastirala razgled.

Debela snežna odeja tudi letos ne bo zmotila številnih udeležencev, ki so bodo v nedeljo 11. marca podali na njegov vrh.

Letošnji zimski vzpon na Snežnik bo že peti zapored in se ga je doslej udeležilo že več kot 4000 planincev, borcev, tabornikov in sploh ljubiteljev zimske narave. Stalno pokroviteljstvo nad zimskimi vzponi na Snežnik je prevzel odbor Istrskega partizanskega odreda, katerega junaškim bojem pod njim so posvečeni vsakoletni pohodi v globokem snegu skozi snežniške gozdove do njegovega vrha.

Do Sviščakov, in izhodišča vsakoletnega vzpona, se bodo udeleženci pripeljali z avtobusi in osebnimi avtomobili. Od tod bo krenila organizirana kolona udeležencev pohoda ob 8. uri 30 minut. Na samem vrhu Snežnika bo ob 11.30 kratka slovesnost z nagovorom borcev Istrskega odreda. Skupina mladih planincev-smučarjev pa bo z vrha Snežnika na smučeh odnesla venec do Sviščakov k spomeniku padlih junakov na Snežniku.

Planinsko društvo iz Ilirske Bistrice bo podarilo srebrno značko vzpona vsem, ki so se udeležili tudi vseh dosedanjih štirih vzponov. Drobno darilce pa pripravljajo tistim udeleženkam, ki jih tudi letos vabijo pod geslom »Sto žensk na Snežnik«.

JM

Poznate partizana Živka?

S tovarišem Živkom, doma nekje z Mokronoškega, sva bila od konca januarja pa do avgusta 1944 v VOS grupi na Kozjanskem.

Tovariš Medved piše kroniko in rabi zanjo podatke. Zato prosim, da se omenjeni borec javi ali pa da nam kdo od njegovih sorodnikov oziroma znancev pošlje podatke o njem na naslov Andrej Pančur, Olševke, Kamnik. Hvala.

PRAVNA POSVETOVALNICA PRA

Priznavalnine

VPRAŠANJE: Več naročnikov prosi za pojasnilo o tem, kdo je upravičen dobivati občinsko priznavalnino, kakšna je njena višina in ali se sme že podeljena priznavalnina odvzeti.

ODGOVOR: Občinske priznavalnine so urejene z odloki, ki jih sprejemajo občinske skupščine. Merila za priznavalnine so bila do nedavnega različna in odvisna od ekonomske moči posamezne občine. Da bi se socialni položaj upravičencev do priznavalnine izenačil, je bil v letu 1977 sklenjen družben dogovor, s katerim so se občine dogovorile, da bodo v naslednjem triletnem obdobju izenačili osnove in merila za dodeljevanje priznavalnin. Ta družben dogovor, ki je z veljavnostjo od januarja 1979. dopolnjen in spremenjen, loči dve skupini upravičencev do priznavalnine. V prvo skupino spadajo udeleženci NOV pred 9. septembrom 1943 oziroma do 13. oktobra 1943 in ki jim je po predpisih o pokojninskem zavarovanju čas od odhoda v NOB do 15. maja 1945 dvojnó vštét v pokojninsko dobo ter udeleženci NOV, ki imajo po predpisih o starostnem zavarovanju kmetov priznan status kmeta-borca pred 9. septembrom 1943 oziroma do 13. oktobra 1943, žene udeleženke NOV, ki so vstopile v NOB do 1. julija 1944 in ki jim je čas od odhoda v NOB do 15. maja 1945 dvojnó vštét v pokojninsko dobo ter udeleženci NOV, ki so vstopili v NOB do 1. julija 1944. leta preden so dopolnili 18. leto starosti in imajo čas od odhoda v NOB do osvoboditve priznan dvojnó. V drugo skupino spadajo udeleženci NOV po 9. septembru 1943 oziroma 13. oktobru 1943 in ki imajo čas od vstopa do 15. maja 1945 priznan dvojnó v pokojninsko dobo, borci za severno mejo v letih 1918 in 1919 in slovenski vojni dobrovoljci iz vojn 1912 do 1918, izjemoma pa tudi, kar velja šele od leta 1979 dalje, aktivni sodelavci v narodnoosvobodilnem gibanju, ki imajo priznana posebno dobo v času med NOV v dejanskem trajanju. Upravičenci iz prve skupine imajo pravico do priznavalnine, če skupni mesečni dohodek upravičenca in njegovega zakonca deljen po enakih delih na oba zakonca in družinske člane, ki so pridobitno nesposobni, ne presega na osebo vsakokratnega mejnega zneska najnižjih pokojninskih prejemkov, ki ga določí skupnost pokojninskega zavarovanja za tekoče leto, upravičenci iz druge skupine pa, če takšen skupni dohodek ne presega na osebo 80% mejnega zneska. Po novem se upošteva samo dohodek upravičenca in njegovega zakonca, ne pa tudi dohodek vseh družinskih članov, kar je veljalo do letošnjega leta. V letu 1978 je ta cenzus znašal 2377 din. Toliko znaša tudi najvišja stalna priznavalnina za upravičence prve skupine, za upravičence druge skupine pa je priznavalnina 80% mejnega zneska. V letu 1979 se bo priznavalnina seveda zvišala, ko bo skupnost pokojninskega zavarovanja določila nov mejni znesek najnižjih pokojninskih prejemkov. Vendar pa vsak upravičenec do priznavalnine nima avtomatično pravice do omenjenega najvišjega zneska, marveč se pri določanju višine upošteva njegove premoženjske razmere, zdravstveno stanje, čas udeležbe v NOB, stanovanjske in druge razmere, pri samohranilcih pa tudi starost. O konkretni višini odloča komisija za vprašanja borcev NOV občinske skupščine ali drug organ, ki ga določí občinska skupščina. Če se spremenijo pogoji, ki so vplivali pri odločanju o pravici in višini stalne priznavalnine, se priznavalnina lahko zviša, zniža ali ukine, vendar pa je tudi dogovorjeno, da bodo v primerih, ko bi bilo potrebno zaradi izboljšanih socialno-ekonomskih okoliščin upravičencu stalno priznavalnino občutno znižati ali ukiniti, izjemoma zadržali priznavalnino v enakem znesku tudi vnaprej, če bi se pokazalo, da bi znižanje ali ukinitve imelo negativne posledice pri uživalcu oziroma v okolju, v katerem živi.

Stanovanjski kredit

G. J. iz Cankove

VPRAŠANJE: Ali lahko dobijo kmetje-borci kredit za izgradnjo stanovanja ali dograditev hiše in pod kakšnimi pogoji?

ODGOVOR: Reševanje stanovanjskih problemov kmetov-borcev NOV v stanovanjski zakonodaji še ni rešeno in je še odprt problem, ki ga bo treba začeti reševati ob spremembi stanovanjske zakonodaje. V okviru komisije za socialno varnost v Zvezi stanovanjskih skupnosti Slovenije so o tem vprašanju razpravljali in pripravljajo ustrezne predloge, tako da obstoje realne možnosti, da bo v doglednem času tudi to vprašanje zadovoljivo rešeno.

PRAVNA POSVETOVALNICA PRA

Quenda Para!
pero con el, por la

DR SAŠA BOŽOVIĆ

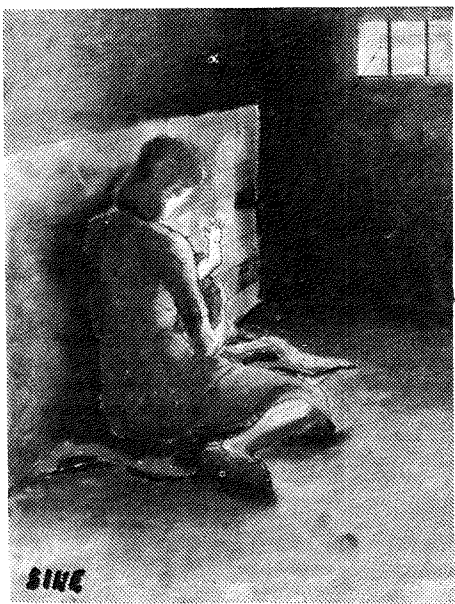
TEBI, MOJA
DOLORES

condución, como me venían, me la guardia con el
desde la cárcel de mujeres de Madrid a la me queda

Misli, da sem rodila dvoje, pa je eno umrlo. Se vedno govorijo, a nič več me ne žalijo. Odpnem si modro haljo in si dam na prsi Dolores, povito okrog trebuščka in prsi z gazo, ki jo je pritihovala Skufi. Zapnem se in jo pustim pri sebi čez noč, ker je hladno. Drhtim. Obe sva mokri in umazani od krvi. S težkim srcem si navlečem smrdljivo deko čez glavo in zavarujem pred mrazom otroka. Tako ždim do jutra. Tedaj pride Zadjja. Bleda je kot cunja. Zazre se v punčko. »Lepa je, zelo je lepa,« govori bolj zase kot meni. Očala so se ji zameglila. Briše jih. Briše si tudi oči. Pritihovala je majhno steklenico alkohola in vžigalice. To ji je dala Skufi. Alkohol polije po podu v kotu in ga vžge, da bi se otrok in jaz pogrela. Mali prostor je hitro toplejši, ko utripa v kotu vijoličast plamen. Dolores oblije rdečica. Ni več modrikasta. Tudi vékati je nehala. Salvatore kuka skozi vrata z novim, nekako zmedenim obrazom, a ne vstopi.

Zadjja prihaja pogostejše kot prej. Sklekla je svilen bluzo in mi jo dala, da lahko zavijem vanjo Dolores. Sama je ostala v drap kostimu. Pove mi, da je na hodniku spoznala neko lepoticico, ki se zdravi v taisti bolnišnici. Ko ji je Zadjja povedala, od kod otroški jok in kdo sem jaz, je od sočutja zaihtela. Izkoristila je slabost italijanskega oficirja in ji pomagala, da me lahko večkrat obiše.

Dnevi so čedalje hladnejši. Alkohola ni več. V okencu ni šip, mraz sili noter, vsi koti so ga polni. Posebno je mrzel pod. Beton s ploščicami je mrzel celo poleti, nikar zdaj. Zjutraj zaslišim Zadjin glas: »Poco fuoco, poco fuoco!« Izkoristim trenutek, ko

SINE

gre stražar malo niže, in pogledam ven. Tam je pekarna. Preprosta, podobna majhni šupi. Vojak v beli halji meče z dolgo lopato na tla žerjavico. Zadjja pa teka okrog njega z nekakšnim velikim lavorjem, zverženim in zarjavelim, in vztrajno ponavlja: »Prego poco fuoco, poco fuoco.« Pek se in še meče žerjavico na tla. Ne zmeni se za Zadjjo. Ko se je naposled naveliča, vzame lopato žerjavice in ji jo usuje v lavor. Žerjavica se je ob krajih lavorja razsula naokrog, verjetno je Zadnji opekla noge, ker po-

skakuje, a lavorja ne izpusti. Potem odhiti stran in se spotoma zahvaljuje peku, ki je pa ne sliši: »Molte grazie, molte grazie!« Zadjja, draga moja Zadjja, kako si dobra! – pomislim, a vrata se že odpro in lavor žerjavice začne greti dvoje jetnic. Naslednjega dne prav tako. Pek ji daje žerjavico brez pomišljanja, hitro. Opeče ji roke, tudi lavor postane vroč. Nič zato! Zadjja hiti z žerjavico k meni.

V Tirani se je zvedelo, da je neka zdravnica v zaporu rodila. To je slišala tudi Ketu-Tuši Maljoki. Meščanka, toda plemenitega, sočutnega srca. Prek moža, ki ima v Tirani visok položaj, si izposluje pri Italijanih dovoljenje, da me lahko obiše. Kasneje mi je povedala, da je dala nekemu polkovniku za to uslugo dragocen »regalo«. Ko je vstopila v mojo sobo, se mi je zdela podobna vili. Lepotica, vitka, vsa nakitena, razkošno oblečena in nadišavljena z nežnim parfumom. Ko me je zagledala, je tako zavreščala, kot bi našla svojo lastno sestro v bedi in hudini. Objela naju je obe in dolgo dolgo ihtela. Kdaj pa kdaj je vzklila: »Poverine, poverine!« Iz torbice je vzela zavoj: dve mehki majici in osem snežno belih plenit. In zraven še zavitek slaščic. Salvatore stoji mirno pri odprtih vratih, naposled udari s petami in se ji prikloni. Obiskovalka se odpravi. Vsa v solzah mi reče, da pride jutri spet, s toplo obleko zame. Hkrati mi pove, da bo storila vse, kar je v njeni moči, da bi me osvobodila.

Veselite pa je trajalo samo do mraka. In potem? Vse je narobe. Salvatoreja so zamenjali. Pride drug oficir. Straža je močnejša. Čez okence pritrđijo letve. Zadjje ne pustijo več k meni. Tudi Skufi ne sme več noter. Vstopajo samo vojaki, ki mi prinašajo hrano. Začudo, hrana je boljša in obilnejša. Nekaj pričakujem, toda nič dobrega. Začnem razmišljati. Morda me pripravljajo na smrt, morda me bodo ustrelili. Čakali so, da rodim. In če me ustrelijo – kaj bo z otrokom? Ko bi vsaj Zadjjo lahko videla! Vse se je spremenilo, odkar je vstopila v mojo samico Ketu. Provokatorica! Da, Ketu je provokatorica! Misli se mi motajo in blodijo, vse bolj so medle, nejasne. Straža se menja. Vojaki čevlji topotajo, gramoz škrtja pod njimi. Hodijo mi po možganih, po srcu. Preplavi me nora, obupna misel: da bi naredila konec, se zadržala. Sebe in otroka. Togo zrem v glavico, ki se nemirno premika. Vsa se stresem in kriknem, kot bi me opeknel plamen. Vrata se naglo odpro. Iz oči mi tečejo solze. Ne tečejo, marveč mi oblivajo ves obraz, plenice moje punčke so že mokre od njih. »Signora, signora!« kriči oficir in me prijema za rame. Ne ganem se, toga sem kot stena, oči pa imam nepremično uprte v otroka. Oficir ne gre in ne gre ven. Sprehaja se, semtertja obstane in me gleda. To traja do jutra. Vstopi vojak z zajtrkom. Nekaj si šepetata. Vojak ostane, oficir gre ven. Vzajem lonček z vodo in ga trudno primaknem k ustom. Vojak se dostojno obnaša. Celo smehlja se, toplo, človeško, malce bolešno.

(Se nadaljuje)

Anton Kebe

14

Cerknica v prvih dneh po kapitulaciji Italije

Nemška obkoljevalna kolona je najbolj presenetila partizane z južne strani. Po obhodu Dolenje vasi je bliskovito udarila mimo pokopališča na Svinjo gorico in nato proti Peščenku, na skrajni vzhodni predel Cerknice. Tu je zapirala pot bežičim partizanom proti jugu, v smeri jezera, in proti severu na Slivnico. Iz Svinje gorice so prišli po »Zavrtih« in popolnoma iznenadili partizane, ki so tam prenočevali. Najprej so zažgali Vrbči skedenj, potem pa vse druge vse do Pocinovega kozolca. Tam se je odigrala morda največja tragedija. Po vsej verjetnosti so Nemci borce vzdramili iz spanja. Ob prodoru tanka so kozolec zažgali in nato bežeče partizane pobijali kakor zajce. Prenekateri so končali v ognju. Nekoliko nižje je bila razpotegnena žična varovalna mreža, še iz časa italijanske vladavine. Prav ta je marsikateremu borcu prinesla smrt, še zlasti zato, ker so pretežno prišli v Cerknico šele prejšnje popoldne ter ponoči in vseh ovir in izhodnih poti niso poznali.

Jože Mele (Vrbči Jože) je bil ob nemškem vdoru v bližini domače hiše z orožjem v roki. Tudi njega so Nemci presenetili, kajti prav za njihovim skednjem so se priplazili. Potuhnil se je v apnenico in mimo njega so brzeli v napad in požigali. Prislunil je njihovim korakom in vpitju, prestrezal je obupne krike borcev, ki so ginevali v plamenih in bili ranjeni. Skrivoma se je nato reševal med hišami na ono stran ceste mimo Šerkove hiše do Bečajeve, kjer je postal in bežeče borce usmerjal proti Martinjaku, kamor se je umikal tudi sam. V tej smeri se je rešilo precej borcev tretjega bataljona Gradnikove brigade.

Med pokanjem se je Albin Logar od Sokolskega doma, kjer je bil štab Gradnikove brigade, zapeljal s kolesom prav v smeri napada proti Peščenku. Še preden je prišel do Slabetove hiše, so se nanj vsule svinčenko in urnih nog se je brez kolesa žagal v breg mimo Radučenove hiše in dalje proti Begunjam. Imel je srečo, saj je prav tam, nekoliko višje padlo precej borcev. Še večjo srečo sta imela soferja, Janez Mele (Primšarjev) in Tone Zidar. Skozi Peščenek sta se s kamionom umikala proti Martinjaku. Nemci so udarili po tovarnjaku in mu razbili šipo. Niti eden niti drugi ni

Požgani Žumrovi hiši na »velki gasi«

Požgane hiše pri mostu. V sredini Gorjupova pekarna.

bil ranjen in oba sta odnesla zdravo kožo. Seveda sta rešila tudi kamion, ki se je edini izognil nemškemu požigu.

Franc Curk-Nace, intendant Gradnikove brigade je s kuharjem Jožetom hitel, da bi z vozovi prepeljal hrano proti Begunjam. Pod nemškimi strelji pa sta morala namero opustiti in si reševati »goli glavi«. V smeri Begunj so Nemci že napravili zaporo, umik na Slivnico pa je bil še bolj tvegan... S skupino borcev se je Nace zatekel v neki hlev in skozi rezo je opazoval osvetljeno pobočje Slivnice. Prav tedaj se je pred hlevskimi vrati pojavil nemški vojak, ki je izstopil iz tanka takoj, ko je pripeljal do poslopja. Po vsej verjetnosti so bili izdani, in Nemec jih je poklical k predaji. V nasprotno stran so se razbežali in se zaenkrat rešili smrtonosne tankovske cevi, še preden je pokazala svojo moč... Potem je Nace preskakoval hišo za hišo, tudi tiste, ki so bile že v ognju in v brezumnem teku dohitel svoje soborce, ki so se umikali ob potoku v smeri Begunj. Skozi bodočo žico v potoku so se nato splazili na drugo stran... Ob sikanju krogel je nemočen opazoval negibna telesa svojih soborcev, ki so ležala vsehprek... Beseda, tovariš pomagaj, je marsikje izzvenela v prazno, kajti vsak je reševal samega sebe... Po trebuhu so se borci drug za drugim plazili po bregu, nemočni in v brezizhodnosti... Strel granate je zrušil dobrega tovariša, kuharja Jožeta... Nace pa se je plazil in se s poslednjimi napori zavlekel med betonske stene starega jugoslovanskega bunkerja, do prvega pravega kritja. Tam se je oddahnil ves strgan in krvav, do živega mesa obdrgnjenih kolen... Na Slivnici je ostal njegov prijatelj Jože še s trindvajsetimi neznanimi borci... Slivnica je upijala kri mladih življenj, njene strmine so bile okrvavljene...

Miro Mohar-Brane je bil politdelegat v tretjem bataljonu Tomšičeve brigade, ki je bil nastanjen v barakah ob novi cesti. Borci so prišli v Cerknico utrjeni od celodnevni bojov z belo in plavogardisti. Prišli so med osmo in deveto uro zvečer in se razporedili po barakah in po položajih. Straža v Cerknici je vestno opravljala svojo dolžnost. Ob eni uri ponoči je Brane opravil zadnjo kontrolo straže. V bunkerju proti Rakeku je bil na straži mlad fant Jure, ki mu je potožil, da se med betonskimi stenami slabo počuti. »Takle bunker je prava mišja pasta,« je potožil. Mohar mu je zato dovolil, da lahko straži zunaj in ga opozoril na budnost, zlasti v jutranjih urah. Potem je odšel v barako in trdno zaspal. Med spanjem ga je stresla močna roka dežurnega, ki mu je dejal, da so napadeni. Omamljeni od spanca in presenečeni so se borci gnetli pred barakami. Nekatere izmed njih so že gorele iz krogle so švigale vsehprek. Zamolke in močne eksplozije granat so se mešale z regljanjem lahkega orožja. Borce je zajela panika in preplah. Kaj storiti?... Najhuje je to, ker borci ne poznajo terena. Skupina borcev je zasedla dva oklopnjaka, da bi se zoperstavili nemškimi tankom, ki so prodirali z Rakeka. Odpor je nemogoč... Oba oklopnika sta bila kmalu onespobljena in zažgana na oni strani mosta. Nekoliko stran je omagal sanitetni avto in občepl v kotu Ronkove hiše. Požgan se je sesedel kot ranjenec na bojišču...

Partizanske enote so bile zaradi nenadnega udara brez prave moči in povezave, vendar so dajale vsaka zase dokajšen odpor vse dotlej, dokler niso nastopili nemški veliki tanki. Na čistini Slivnice je zato obležalo največ borcev, ker so bili za tankovske cevi dobra tarča, obenem pa je tudi nemška pešadija uprla svoje orožje prav tja.

(Se nadaljuje)

RATOŠA MAVRICIJ, 5. razred
Osnovna šola »Janko Premrl-Vojko«
Koper

POGOVORI POGOVORI POGOVORI POGOVORI POGOVORI POG

Piše: Silvo Teršek

Paberkovanje o Matevžu

Sedeli smo za mizo, ne da bi znali prav začeti pogovor. Pogosto se zdi, da tovariševa smrt pretrse človeka tako, da se ob njej ne spomni bistva življenja.

Potlej smo začeli govoriti o grci, o gozdovih in gozdarjih, ki so bili kot nekakšna Matevževa zavest. Komur je rad podobikal, je rekel: Ti si menda gozdar!

»Zdi se, da si je Matevž svojo podobo najbolj ustvaril sam,« pravi njegov partizanski tovariš Viktor Avbelj-Rudi. »V komisarijevih zapiskih in drugem pisanju iz obdobja NOB se zrcali podoba političnega komisarja in borca Matevža. V tistih spisih, ki so prišli izpod Matevževih rok po vojni, pa tiči razumljiv odnos do politike, njegov odnos do vprašanj povojnega družbenega razvoja, zlasti do subtilnih vprašanj razvoja na vasi. Nič nenavadnega ni, da so bili Notranjci in Notranjska vir za njegove izpovedi. Matevža so predvsem zanimali odnosi med ljudmi.

Rad je poudarjal, da ga je vzgajal čas predvojne Jugoslavije, da je bila njegova življenjska pot odločena že takrat. Še posebno odločno je poudarjal, da je bilo partizanstvo in delo po vojni le logično nadaljevanje njegove revolucionarne poti. Kadar koli se spomnim na Matevža, se spomnim tudi na njegov odnos do knjige. Bila sta velika prijatelja.

Moji spomini na Matevža segajo v vojno in v obdobje po njej. Najposkusim razčleniti njegovo osebnost! Predvsem je bila ta osebnost zelo določno izoblikovana. Vselej in ob vsaki stvari je imel svoje mnenje. Le-tega je odločno zagovarjal. Toda znal je tudi popustiti, če so ga z neizpodbitnimi dokazi prepričali o čem drugem. Zdaj bi spet moral reči, da je imel demokratičen odnos do svojih sodelavcev, da ni bil biciklist v Kidričevem pomenu besede.

Vselej sem imel občutek, da je tičala v Matevževi osebnosti precejšnja mera duhovitosti. Človeka je znal »zbošiti«, ne da bi ga žalil. Užitek ob tem ni ni skrival. Dokaz za to so nekatere njegove črtice.

Seveda, tudi občutljiv je bil, posebno občutljiv,

kadar je šlo za njegovo Notranjsko, za probleme s tem v zvezi, za probleme vasi, gozdov... Kje vse ni ugotovil sodelovanja Notranjcev – v NOB in pozneje. Silno občutljiv je bil tudi, kadar je šlo za vprašanja 14. divizije. Silno ponosen je bil nanjo. Dogajalo se je, da ob njej ni mogel objektivno ocenjevati prispevka drugih partizanskih enot.

Tisti, pri katerih je ugotovil, da malo berejo, mu niso bili zapisani na kožo. Imel je neverjeten spomin. Kadar je opisoval posamezni dogodek, je rad uporabljal stavek: »Ti tega ne boš vedel, ker premalo bereš!«

Glejte, ni dolgo tega, ko smo ga obiskali ob njegovi bolniški postelji. Nasmejali smo se njegovim zbadljivkam, ki jih je napisal v zadnjem obdobju. Škoda, da tega samorastniškega sodelavca, našega partizanskega tovariša, ni več.

»Matevžu se je zdelo, da je bil prekmalu upokojen,« pripoveduje njegov partizanski tovariš Miha Butara-Aleks. »Toda že takrat smo mu rekli: Matevž, zdaj boš lahko veliko pisal! In tako je tudi bilo.

Spoznal sem ga, ko se je prvič predstavil Tomšičevcem kot namestnik političnega komisarja. Na Racni gori je bilo, v maju leta 1943. Očitno je bilo, da je bil z dušo in telesom predan narodnoosvobodilnemu boju. Tiste njegove širine, s katero je nastopal pred borci, na oko morda okorno, ampak odločno, ne morem prav popisati. V svojem notranjskem narečju je znal nav-

dušiti, da malokdo tako. Res je, silno je bil ponosen na svoje Notranjce, na 14. divizijo, na Tomšičevo brigado.

O njegovi partizanski poti vse do trenutka, ko je pred njim general Loehr podpisal kapitulacijo nemške balkanske armadne skupine, bi bilo mogoče ogromno povedati. Tudi o njegovi ljubezni do kraja, v katerem je živel, in do ljudi, ki jih je neverjetno dobro poznal.

»Matevž Hace je bil iskreno skromen človek,« se spominja njegov partizanski tovariš Stane Lavrič. »Močno je spoštoval svojo mater, ki je veliko brala in veliko vedela.

Prvič sva se srečala pred nemško ofenzivo leta 1943 na območju Begunj in Topola, kjer je bila takrat naša Loška brigada. Urejal sem list prvega bataljona. Po tem, ko sem mu ga pokazal in je prebral nekatere od člankov, je rekel: Fant, ne sektaš!

Kadarkoli sva se srečala, je nanesla beseda tudi na Notranjsko. O njej in njenih ljudeh je še posebno rad govoril.

Matevža sem spoštoval kot partizanskega komisarja in kot človeka, ki je bil trdno vezan na našo zemljo. Silno natančen spomin je imel. In do podrobnosti je poznal ljudi notranjske doline. Po naravi je bil iskrič in ni imel dlake na jeziku.

Po proslavi v Mariboru smo ga nameravali obiskati. Prišli smo v Podcerkev...

Zdaj se oživljajo spomini. V teh trenutkih jih je težko zbrati in povedati.

Vlado Mišica-Miha:

»Matevža sem prvič srečal, ko sem prišel v 14. divizijo. Vtis o njem se od tistega trenutka skoraj ni spremenil. Nekako me je spominjal na grčo. Tudi govoril je na videz robato, pa nikoli žaljivo. Na Štajerskem sva se po tistem večkrat srečala. Izredno me je presenetila njegova načitanost. O zgodovinskih bitkah je pripovedoval z leksikonsko natančnostjo. Predvsem pa je rad govoril o ljudeh, njihovih tegobah.«

Še v mnogočem neenakopravna

Vinko Hafner:

Mislím, da moramo izhajati iz osnovnega izhodišča, da je družbenoekonomski položaj delavke v bistvu istoveten s položajem delavca. Torej so prizadevanja sindikata za napredek celotnega delavskega razreda tudi najučinkovitejša pot k izboljšanju družbenoekonomskega položaja delavke. Seveda gre pri delavki kot ženski za nekatere posebnosti, ki objektivno izhajajo iz njene biološke in socialne funkcije. V tem pa seveda ni niti pojasnilo niti opravičilo za to, da je delavka tudi v naših družbenih razmerah v mnogočem dejansko neenakopravna z delavcem, torej moškim, kar ste sami rekli že na začetku najinega razgovora.

To vsaj delno pokažejo že tile skopi primerjalni podatki: **Od vseh zaposlenih v Sloveniji konec leta 1976 je imelo visoko izobrazbo 4,3%, ženske pa le 1,5%, nižjo izobrazbo pa 6,5% oziroma 10,2%. Kvalificiranih delavcev je bilo v poprečju 28,2%, žensk pa le 19,3%; polkvalificiranih delavcev je bilo v poprečju 20,7%, žensk pa kar 24,3%; pri nekvalificiranih delavcih pa sta bila spola izenačena s 17%.** Najbolj značilen in obenem tudi najbolj problematičen pa je podatek o osebnih dohodkih: **Tako je bil povprečni osebni dohodek delavk za 11,4% nižji od povprečnega osebnega dohodka vseh zaposlenih, pri kategoriji kvalificiranih delavcev pa celo za 15% nižji.**

Če bi dodali temu še podatke o večini nizki udeležbi žensk v sestavi samoupravnih organov, delegacij in vseh drugih družbenih institucij, bi to samo potrdilo vtis o dejansko neenakopravnem položaju žensk. Takšna trditve potrebuje seveda zelo temeljito in objektivno preverjanje, ki bi pokazalo, da so vzrok takšnemu stanju mnoge objektivne okoliščine oziroma težave. Prav tako bi pokazalo, da je današnji stvarni družbenoekonomski položaj delavke nasploh, pa tudi v primerjavi s položajem moškega delavca, neprimerno boljši od njenega položaja pred vojno, ko se je z rama ob rami z delavcem borila še za osnovne življenjske pravice. Vse to nas vendarle ne opravičuje za sedanje stanje, ki je – poleg drugega – očitno posledica preživelih pojmovanj in odnosov.

NAŠA ŽENA –
15. februar 1979

Senzacija: zahtevajo manjše dohodke

Izvršni odbor skupščine samoupravnih interesne skupnosti za zaposlovanje Srbije je te dni na predlog delavcev delovne skupnosti sprejel sklep o zmanjšanju akontacije osebnih dohodkov prav delavcem te delovne skupnosti in to za 6,2 odstotka. Zmanjšanje osebnih dohodkov so delavci zahtevali zato, ker – po lastni oceni – niso opravili nekaj predvidenih nalog.

V javnosti, ki ni navajena na kaj takega, je vest odjeknila kot prvorazredna senzacija, kar je, v poplavi informacij s povsem drugačnim prizvokom, tudi razumljivo.

... Vse to, o čemer govorimo, navajamo pravzaprav samo kot dokaz za to, ki je prav tako v teh dneh in kot ena izmed osnovnih sporocil sestanka samoupravljalcev, prispela iz Kragujevca, kjer so razpravljali o svobodni menjavi dela. To je o celokupnih odnosih med materialno proizvodnjo in družbenimi aktivnostmi. Na tem področju so storjeni samo začetni koraki v ureničevanju ustavnih načel in principov zakona o združenem delu. **Odnosi med materialno proizvodnjo in družbenimi dejavnostmi se še ne morejo poimenoovati dohodkovni v pravem**

pomenu te besede in to je vsekakor ena od slabših točk v izgradnji političnega sistema kot celote.

Vse dokler bo to tako, vest o zahtevi za zmanjšanje »lastnih« osebnih dohodkov – ker obveznosti niso izpolnjene tako kot je prav – zvenela senzacionalno. Po logiki pa je povsem normalna, samo da bi ne smela biti izjema – marveč pravilo.

VJESNIK –
27. februarja 1979

Brigada Edvarda Kardelja

Takoj po televizijskem prenosu pogreba tovariša Edvarda Kardelja je bila v zgodovinskem mestu Kruševcu pred hotelom Ilinden ustanovljena pionirska delovna brigada, ki je dobila ime tega našega velikega revolucionarja. »V brigadi Edvarda Kardelja so pionirji iz trinajstih jugoslovanskih mest, graditelji »snežnega mesta« – Kruševu 79. Za komandanta brigade so izbrali Sašo iz Ljubljane, namestnik je Nikolica iz Srbobrana, nosilec zastave pa Jovan iz Kruševa. Stotirideset udeležencev te akcije je pripravilo krajši spominski sestanek, na katerem so z minuto molka počastili spomin tovariša Kardelja. V imenu vseh udeležencev so poslali tudi sožalno brzojavko CK ZKJ in CK ZK Slovenije. Takoj naslednji dan so pričeli pionirji z izgradnjo »snežnega mesta« na zgodovinskem kraju Sliva.

ILUSTROVANA POLITIKA –
27. februarja 1979

Pod titovko – lasje, spleteni v kite

Ko je leta 1941 vzplamtela vstaja, je Marija rekla:

»Hočem v boj, da se borim z rama ob rami z možmi in če bo potrebno, bom dala tudi svoje življenje. Borba za svobodo terja žrtve.«

Tako je govorila Marija Bursac, narodna heroína, materi Joki in očetu Nikoli.

Rodila se je v Kamenici, odtod krenila v boj in tu pustila svojih dvajset let. Skupno z njo je na isto pot odšlo tisoče mladih, vendar je njen lik postal simbol odpora proti sovražniku in herojstva, pa je o njej slavni krajiški pisatelj in borec Branko Čopić napisal:

Marija Bursac,
narodna heroína

»O tebi pijem, Marijo s Kamenice, djevojko, ratniče iz bataljona, što si pod titovko splela pletenice i srcem krenula – protiv betona...«

NADA – 2. februarja 1979

POGOVORI POGOVORI POGOVORI POGOVORI POGOVORI POG